

Łukasz JAKUBIAK

Uniwersytet Jagielloński

lukasz.jakubiak@uj.edu.pl

PRAWYBORY WE FRANCUSKICH PARTIACH POLITYCZNYCH JAKO MECHANIZM WYŁANIANIA KANDYDATÓW DO PREZYDENTURY NA PRZYKŁADZIE REPUBLIKANÓW I PARTII SOCJALISTYCZNEJ

ABSTRACT

Primary Elections in French Political Parties as a Mechanism for Selecting Candidates for the Presidency on the Example of the Republicans and the Socialist Party

The article deals with the primary election as a procedure for nominating presidential candidates by major French political parties. Initially, closed primaries were held by left-wing formations. The Socialist Party started using this mechanism in 1995. The first open primaries to nominate a socialist candidate took place in 2011 (these were the so-called citizens' primaries – *primaire citoyenne*). The neogaullist party, which has been called the Republicans since 2015, followed left-wing formations organizing primaries itself. The formation started with closed primaries. The first open ones were held in 2016. The author points out that prior to the 2022 presidential election, both parties returned to the concept of closed primaries. The latter formula may be defined a ballot in which only members of a given formation can participate, and not all citizens who declare their support for a concrete political option. It is argued that primaries, especially the open ones, have not proven to be a procedure that significantly increases the chances of a candidate nominated in this way. Instead, it may contribute to deepening intra-party divisions, which could potentially cause the political formation itself to be doomed to marginalization in the parliamentary election following its presidential candidate's failure. This leads to the conclu-

sion that the emergence of primaries in France should be seen against the background of another important phenomenon, which is the far-reaching and well-established presidentialization of the French system of government.

Keywords: open primaries, closed primaries, France, presidential election, candidate, political parties, the Republicans, the Socialist Party, presidentialization

Słowa kluczowe: prawyborów otwarte, prawyborów zamknięte, Francja, wybory prezydenckie, kandydat, partie polityczne, Republikanie, Partia Socjalistyczna, prezydencjalizacja

UWAGI WSTĘPNE

W wyniku dokonanej w 1962 roku zmiany konstytucji V Republiki do francuskiego porządku ustrojowego została przywrócona – po przeszło 110 latach – instytucja powszechnych wyborów prezydenckich. Znamionowało to odejście od rozwiązań cechujących model parlamentarny (jakkolwiek bardzo mocno zracjonalizowany) i wyraźnie przesunęło system rządów w stronę semiprezydencjalizmu. Uzasadnieniem takiej modyfikacji była potrzeba utrwalenia silnego prezydenckiego przywództwa politycznego, które byłoby uwarunkowane stabilnymi czynnikami instytucjonalnymi (silna legitymacja *ex definitione* zapewniana przez wybór głowy państwa w głosowaniu powszechnym), a nie zmiennymi, niepewnymi i trudno mierzalnymi czynnikami personalnymi (np. popularność konkretnego prezydenta czy też „charyzma”, którą miałby być obdarzony). Niejako w uzupełnieniu szeroko rozumianego procesu obsadzania urzędu prezydenta Republiki zaczęto w ostatnich dwóch dekadach na szerszą skalę stosować instytucję prawyborów (*élection primaire*), zarówno zamkniętych, jak i otwartych. Celem takich zmian proceduralnych miało być zoptymalizowanie selekcji kandydatów mających następnie uczestniczyć w rywalizacji o prezydenturę¹.

Stosowanie we Francji prawyborów prezydenckich sugerował – jako jeden z pierwszych, na przełomie lat 80. i 90. ubiegłego wieku – Charles Pasqua, prominentny polityk neogaullistowskiej centroprawicy (wówczas skupionej w Zgromadzeniu na rzecz Republiki – *Rassemblement pour la République*, RPR). Idea recepcji analizowanego

¹ We francuskiej literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na nawiązania do instytucji prawyborów znanych z praktyki Stanów Zjednoczonych. Zob. V. Tiberj, F. Gougou, S. Laplanche-Servigne, C. Peugny, *Les mots des présidentielles*, Paris 2007, s. 148. Trzeba jednak mieć na uwadze to, że ze względu na istotne różnice ustrojowo-polityczne dzielące USA i Francję tego rodzaju porównania nie powinny iść zbyt daleko. Szerzej na ten temat zob. M.-C. Ponthoreau, *L'impossible comparaison des primaires ouvertes. Observations sur le cas français à l'aune des exemples étrangers*, „Revue du Droit Public et de la Science Politique en France et à l'Étranger” 2017, nr 3, s. 521-525. Stąd też stawia się pytanie, czy prawyborów amerykańskie są modelem, czy może odwrotnie – antywzorcem dla Francji. Zob. V. Michelot, *Les primaires aux États-Unis: modèle ou anti-modèle pour la France?*, „Revue du Droit Public et de la Science Politique en France et à l'Étranger” 2017, nr 3, s. 526-529.

mechanizmu selekcyjnego zrodziła się w specyficznym kontekście politycznym. Dekada lat 80. odznaczała się bowiem wyraźną przewagą obozu socjalistycznego (rządy w latach 1981-1986 i 1988-1993 oraz prezydentura François Mitterranda z lat 1981-1995). Propozycja Pasqua miała więc na celu umożliwienie centroprawicy skutecznej rywalizacji o prezydenturę, w szczególności że dwa razy z rzędu (w latach 1981 i 1988) porażkę w elekcji prezydenckiej poniósł Jacques Chirac, lider neogaullistowskiego RPR². U źródeł idei prawyborów prezydenckich we Francji leżały zatem przede wszystkim względy pragmatyczne. Po podwójnych wyborach z 1988 roku środowisko szeroko pojętej centroprawicy (zarówno tej wywodzącej się z formacji de Gaulle'a, jak i prawicy liberalnej skupionej wokół byłego prezydenta Valéry'ego Giscarda d'Estaing) zostało zmuszone do funkcjonowania w charakterze opozycji wobec prezydenta Mitterranda oraz wspierającego go socjalistycznego rządu. Poszukiwano więc recepty na odzyskanie silnej pozycji politycznej. Zasadniczą rolę przypisywano w tym względzie wyborom prezydenckim, ponieważ tradycyjnie mają one w obrębie francuskiego systemu politycznego szczególne znaczenie ustrojowe, niejako porządkujące i profilujące przestrzeń rywalizacji partyjnej. Istotne jest bowiem to, że wybory parlamentarne odbywają się bezpośrednio po prezydenckich. Było tak, choć nie w każdym przypadku, nawet przed zrównaniem długości kadencji głowy państwa i Zgromadzenia Narodowego (zmiana konstytucji dokonana w 2000 roku), że nowo wybrany prezydent rozwiązywał izbę pierwszą celem wykreowania korzystnego dla siebie układu parlamentarnego (chodzi w szczególności o wybory z lat 1981 i 1988, gdy nowo wybrana głowa państwa zastawała w parlamencie przeciwną sobie większość). Z tego powodu za szczególnie problematyczną uznawano sytuację, w której w ramach tego samego, złożonego z różnych formacji, ale gotowego do powyborczej współpracy nurtu politycznego wystawia się kilku kandydatów na urząd prezydenta. Dało to o sobie znać w wyborach z 1988 roku, w których drugie i trzecie miejsce zajęli kandydaci centroprawicowi: Chirac i były premier Raymond Barre. Choć ten pierwszy wszedł do drugiej tury, to jednak uzyskane poparcie nie pozwoliło mu na pokonanie Mitterranda. Wśród przyczyn tego stanu rzeczy podawano m.in. niewystarczający przepływ głosów, które Barre uzyskał w pierwszej turze. W prawyborach prezydenckich widziano zatem narzędzie, które miało w przyszłości możliwie skutecznie ograniczyć osłabianie szans wyborczych na skutek tego rodzaju podziałów pomiędzy potencjalnymi przyszłymi koalicjantami.

Inicjatywę prawyborów podchwyciły następnie różne formacje lewicowe, dla których miała się ona stać formą integracji bliskich sobie pod względem ideowym środowisk politycznych. Nie można także pomijać roli, jaką prawyborzy jako wewnątrzpartyjne procedury angażowania elektoratu danej formacji miały odgrywać w procesie rozwoju demokracji wewnątrzpartyjnej.

W drugiej dekadzie obecnego stulecia idea prawyborów stała się dość powszechnie akceptowanym i stosowanym w praktyce mechanizmem demokracji wewnątrzpartyjnej. Wystarczy powiedzieć, że w ten sposób wyłaniani byli kandydaci reprezentujący dwie dominujące do 2017 roku francuskie formacje polityczne: Republikanów (*Les*

² F. Haegel, *La primaire à l'UMP: genèse et enjeux*, „Pouvoirs” 2015, nr 154, s. 89-91.

Républicains, LR) oraz Partię Socjalistyczną (*Parti socialiste*, PS). Stosowały go również, wystawiając własnych kandydatów, mniejsze ugrupowania lewicowe. W tym kontekście należy wymienić Francuską Partię Komunistyczną (*Parti communiste français*, PCF) oraz zielonych, którzy od 2010 roku działają pod nazwą Europa Ekologia-Zieloni (*Europe Écologie Les Verts*, EÉLV). W prawyborach uczestniczą również niektóre mniejsze partie polityczne, które stale orbitują wokół większych ugrupowań. W takim przypadku nie wystawiają one swoich kandydatów, lecz biorą udział w prawyborach mających na celu wybór jednego kandydata wywodzącego się z nurtu politycznego, z którym sami się identyfikują³. Za przykład mogą posłużyć Krajowe Centrum Niezależnych i Chłopów (*Centre national des indépendants et paysans*, CNIP) oraz Partia Chrześcijańsko-Demokratyczna (*Parti Chrétien-Démocrate*, PCD), które przed wyborami prezydenckimi z 2017 roku wybierały kandydata łącznie z Republikanami⁴.

Celem prezentowanego artykułu jest przeanalizowanie prawyborów przeprowadzanych w związku z francuskimi elekcjami prezydenckimi, ze szczególnym uwzględnieniem tych z lat 2017 i 2022. Te punkty odniesienia nie są przypadkowe. Pierwsza z wymienionych elekcji skutkowała wyborem Emmanuela Macrona – kandydata spoza dwóch dominujących do tej pory ugrupowań politycznych, czyli neogaullistowskiej prawicy i socjalistycznej lewicy. Zwycięstwo polityka uznawanego za centrowego doprowadziło do istotnej przebudowy areny rywalizacji partyjnej, co znalazło odbicie w przeprowadzonej bezpośrednio po elekcji prezydenckiej elekcji parlamentarnej. Warto też podkreślić, że kandydaci, którzy w tych wyborach znaleźli się w drugiej turze – obok Macrona weszła do niej Marine Le Pen, reprezentująca ułokowany poza głównym nurtem Front Narodowy (*Front National*, FN)⁵ – nie byli poddani wewnątrzpartyjnym procedurom selekcyjnym. W tym kontekście rodzi się pytanie o rolę prawyborów jako czynnika wzmacniającego lub osłabiającego pozycję danego polityka w walce o prezydenturę. Może się bowiem okazać, że prawyборы – choć zapewniają wybór kandydata cieszącego się uznaniem członków lub sympatyków określonej partii – wcale nie prowadzą do wyłonienia polityka uznawanego za optymalnego z punktu widzenia

³ Głosowaniu wewnątrzpartyjnemu można także poddać samą strategię ugrupowania w związku ze zbliżającymi się wyborami prezydenckimi. W maju 2021 roku członkowie PCF decydowali o tym, czy w 2022 roku wystawić własnego kandydata partyjnego, czy też wejść w porozumienie z innymi formacjami lewicowymi celem wyłonienia jednego reprezentanta całego nurtu politycznego. Oddano niemal 30 tys. głosów. Zwyciężyła pierwsza opcja (72,47%). Jednocześnie dokonano wyboru kandydata mającego reprezentować PCF w elekcji prezydenckiej. Został nim sekretarz partii Fabien Roussel (82,32%). Zob. *Vote des communistes des 7, 8 et 9 mai 2021 sur les choix du PCF pour les élections de 2022*, [online] https://www.pcf.fr/vote_des_communistes_des_7_8_et_9_mai_2021, 13 II 2022.

⁴ Th. Vitiello, B. Cautrès, V. Martigny, S. Strudel, A. Krouwel, *Seeing Right through the Campaign. Candidate Dynamics in the 2016 French Primary Elections of the Right and Center Using the la Boussole Présidentielle® VAA*, „Revue Française de Science Politique” 2017, vol. 67, nr 6, s. 1131.

⁵ Od 2018 roku formacja występuje pod nazwą Zjednoczenia Narodowego (*Rassemblement national*, RN). Mając na względzie kwestię demokracji wewnątrzpartyjnej, warto nadmienić, że zmiany nazwy dokonano w wyniku głosowania członków partii. Przy frekwencji wynoszącej 53% za nowym szyldem opowiedziało się prawie 81% uczestników głosowania. Zob. *Le Front national change officiellement de nom*, „Le Point” 2018, I VI, [online] https://www.lepoint.fr/politique/le-front-national-change-officiellement-de-nom-01-06-2018-2223460_20.php, 28 II 2022.

konieczności podjęcia rywalizacji z kandydatami innych formacji. Względnie silna legitymacja w obrębie konkretnego środowiska politycznego nie musi się bowiem przekładać na zdolność przyciągania wyborców spoza tzw. żelaznego elektoratu. Co oczywiste, uzyskanie nominacji wewnątrzpartyjnej w drodze prawyborów nie ma też wiele wspólnego z dokonywaniem bilansu mocnych i słabych stron kandydata, a zatem z racjonalną analizą jego szans na prezydenturę w rywalizacji z przedstawicielami innych ugrupowań politycznych.

Istotne jest także pytanie o oddziaływanie prawyborów w kontekście zjawiska prezydencjalizacji francuskiego systemu rządów, w tym w odniesieniu do realizowanego na gruncie V Republiki modelu silnego przywództwa prezydenckiego. Można postawić tezę, że pod tym względem przedmiotowy mechanizm idzie, co do zasady, w przeciwnym kierunku niż ujawnione w minionych dekadach tendencje ustrojowe. Wyłanianie w prawyborach kandydatów mających istotne problemy z wejściem do drugiej tury wyborów prezydenckich może bowiem okazać się czynnikiem, który – szczególnie w przypadku dużych i zakorzenionych partii – nie tylko nie jest w stanie zapobiec dostrzegalnej dekompozycji dotychczasowego spektrum rywalizacji politycznej, ale również w jakiejś mierze hamuje proces kreowania silnego przywództwa partyjnego. W dalszej perspektywie może to prowadzić do wyłonienia kandydata, który z różnych powodów (np. ze względu na reprezentowanie skrajnego skrzydła partii i głoszenie poglądów utrudniających ubieganie się o głosy wyborców spoza tzw. żelaznego elektoratu) nie będzie optymalny z punktu widzenia potrzeby zachowania przez daną formację relewancji politycznej. Można postawić tezę, że dowiodły tego wybory z 2017 roku, a potwierdziły także te przeprowadzone pięć lat później. W obu przypadkach okazało się bowiem, że takie formacje ulegają marginalizacji lub nie są w stanie wyjść z impasu, w którym już wcześniej się znalazły. Tak powstałą lukę wypełniają przede wszystkim ugrupowania mające jednego mocno wyeksponowanego lidera, który nie prowadzi długotrwałej przedwyborczej walki wewnątrzpartyjnej. Należy domniemywać, że model silnego przywództwa politycznego (ewentualnie przekładającego się – jak pokazuje przykład Emmanuela Macrona – na przywództwo prezydenckie) jest w praktyce podtrzymywany nie tyle dzięki prawyborom, ile na skutek pomijania tej procedury.

1. PRAWYBORY ZAMKNIĘTE I OTWARTE NA GRUNCIE FRANCUSKIM

Francuska praktyka polityczna ostatnich niespełna trzech dekad zna oba podstawowe typy prawyborów, tzn. zamknięte oraz otwarte. Ogólnie rzecz biorąc, te pierwsze polegają na tym, że z czynnego prawa wyborczego mogą korzystać jedynie członkowie danej formacji politycznej, natomiast w przypadku tych drugich nie ma wymogu formalnego członkostwa. To ostatnie rozwiązanie daje więc znacznie szersze możliwości uczestnictwa w prawyborach, co jednak nie oznacza, że nie mogą być one skrepowane koniecznością spełnienia określonych warunków, np. uiszczenia konkretnej kwoty celem uzyskania uprawnienia do oddania głosu. Doświadczenia głównych partii V Republiki

z oboma typami prawyborów są już dość bogate. Wystarczy wymienić przykład Partii Socjalistycznej, która prawyборы zamknięte (*primaire fermée*) zorganizowała przed elekcją prezydencką z 2007 roku, a otwarte (*primaire ouverte*), określane mianem obywatelskich (*primaire citoyenne*), pięć lat później⁶. Warto dodać, że występuje także określenie „prawyборы półotwarte” (*primaire semi-ouverte*), przy czym ono również opiera się na założeniu, że głosować mogą osoby niebędące członkami danej partii⁷.

Po niespełna trzech dekadach od zainicjowania we Francji prawyborów prezydenckich można zatem stwierdzić, że nie ma jednej ogólnie przyjętej i powszechnie stosowanej formuły prawyborów. Wszystko zależy od tego, na który ich typ zdecyduje się, o ile w ogóle uwzględni ten sposób wyboru swojego kandydata, dana formacja polityczna. Niezmienne pozostaje natomiast to, że takie wyłanianie kandydata jest domeną przede wszystkim różnych formacji lewicowych. Z mniejszym entuzjazmem korzysta z niego neogaullistowska centroprawica. Z kolei ugrupowania znajdujące się na prawo od Republikanów są nastawione do tego rozwiązania najbardziej sceptycznie. Co więcej, procedura wyboru kandydata przyjmowana przez konkretne ugrupowanie zależy w znacznej mierze od bieżącego kontekstu. Wprowadzane są wówczas, o ile to konieczne, stosowne zmiany statutowe. Najlepiej dowodzi tego strategia przyjęta w 2021 roku przez Republikanów. Sprowadzała się ona do porzucenia idei prawyborów otwartych na rzecz głosowania, w którym mogą uczestniczyć wyłącznie osoby formalnie powiązane z organizacją partyjną. Tego rodzaju elastyczność wynika z faktu, że francuskie prawo wyborcze nie zawiera żadnych szczegółowych postanowień, które regulowałyby sposób, w jaki partie decydują, którego polityka wystawić w wyścigu o prezydenturę. Odnosi się to zwłaszcza do prawyborów⁸. Przepisy prawa wyborczego ustanawiają,

⁶ É. Thiers, *Petit dictionnaire des primaires*, „Pouvoirs” 2015, nr 154, s. 144, 146.

⁷ Precyzyjne rozgraniczenie prawyborów otwartych i półotwartych jest utrudnione, jako że w obu przypadkach chodzi zwykle o głosowanie przez osoby niebędące członkami danej partii, a jedynie deklarujące przywiązanie do głoszonych przez nią wartości ideowych. Sprowadza się to więc w gruncie rzeczy do kwestii samego nazewnictwa, choć oczywiście konkretne wymogi dające prawo udziału w głosowaniu (np. uiszczenie określonej kwoty) mogą być w każdym przypadku nieco inne. Terminem „prawyборы półotwarte” posługiwano się w 2011 roku w związku z wyborem kandydata formacji Europa Ekologia-Zieloni. W głosowaniu mogły wziąć udział – po spełnieniu określonych warunków formalnych – nie tylko osoby należące do partii (*adhérents*), ale także określone mianem „współpracowników” (*coopérateurs*), tzn. ci, którzy identyfikowali się z wartościami przez nią głoszonymi. Również kandydaci nie musieli formalnie należeć do EÉLV. Zob. É. Thiers, *Petit...*, s. 147. Takim kandydatem był Nicolas Hulot, który ostatecznie przegrał rywalizację o nominację prezydencką w drugiej turze głosowania. Zob. *Primaire écologiste: Eva Joly l'emporte par 58% des voix*, „Le Monde” 2011, 12 VII, [online] https://www.lemonde.fr/politique/article/2011/07/12/primaire-ecologiste-eva-joly-l-emporte-par-58-des-voix_1548022_823448.html, 14 II 2022. W przypadku prawyborów półotwartych podkreśla się zazwyczaj potrzebę silniejszej identyfikacji uczestnika z danym nurtem politycznym, choć i tak nie ma żadnych gwarancji, że w prawyborach nie wezmą udziału zwolennicy zupełnie innych ugrupowań politycznych.

⁸ Nie znaczy to wszakże, że prawyборы pozostają całkowicie indyferentne z punktu widzenia regulacji zewnętrznych względem partii politycznych. Dotyczy to chociażby tak istotnych kwestii jak: korzystanie z list wyborczych, finansowanie kampanii towarzyszącej prawyborom czy ochrona danych osobowych. Potrzeba ujęcia prawyborów w ramy prawne jest zresztą podnoszona w piśmiennictwie. Zob. R. Rambaud, *Droit des élections et des référendums politiques*, Issy-les-Moulineaux 2019, s. 196-197;

rzecz jasna, określone wymogi, które musi spełnić osoba chcąc ubiegać się o mandat prezydencki (np. wymóg poparcia danej kandydatury przez co najmniej 500 osób piastujących mandat pochodzący z wyborów, np. parlamentarzystów, merów, członków rad departamentalnych etc. – określa się ich mianem elektorów lub wyborców kwalifikowanych)⁹, co może mieć pośredni wpływ na decyzje wewnątrzpartyjne co do danej kandydatury, jednak nie wkraczają one „na przedpole”, tzn. nie narzucają określonego mechanizmu selekcyjnego, pozostawiając to samym decydom politycznym. Jak zauważa Anne Levade, na przeprowadzenie prawyborów mogą rzutować zarówno czynniki wewnętrzne, jak np. wielonurtowy charakter danego ugrupowania czy też brak silnego kandydata, który mógłby liczyć na szerokie poparcie całej partii¹⁰, jak i zewnętrzne, np. rozbudzone oczekiwania opinii publicznej co do zastosowania takich procedur wewnątrzpartyjnych, które uznaje się za najbardziej demokratyczne. Podobne oczekiwanie może też dotyczyć prawyborów jako mechanizmu pozwalającego wybrać jednego kandydata całego szeroko pojętego nurtu politycznego w razie jego organizacyjnej fragmentaryzacji (tzn. w sytuacji, gdy w danych prawyborach uczestniczy kilka różnych formacji). Ma to na celu zredukowanie liczby kandydatów w pierwszej turze, a co za tym idzie – zwiększenie szans na wygraną tak uzgodnionego kandydata, gdy uda mu się przejść do drugiej tury¹¹.

Mając na uwadze różne możliwe formuły służące desygnowaniu pretendenta do urzędu prezydenckiego, należy zwrócić uwagę na obowiązujące regulacje wewnątrzpartyjne, tak w Partii Socjalistycznej, jak u Republikanów. W przypadku pierwszej z wymienionych formacji regulacje statutowe są bardzo skąpe. Artykuł 5.3.1 statutu PS, którego brzmienie ustalono podczas 79 kongresu partii w dniach 18-19 września 2021

O. Desaulnay, *L'influence des primaires ouvertes sur l'élection présidentielle de 2017*, „Revue Française de Droit Constitutionnel” 2019, nr 119, s. 536-538.

⁹ Szerzej na ten temat zob. R. Rambaud, *Droit des élections...*, s. 189-195; F. Mélin-Soucramanien, *Devenir candidat: quels filtres?*, „Pouvoirs” 2011, nr 138, s. 19-31; M. Frangi, *Le Président de la République. Arbitrer, diriger, négocier*, Paris 2012, s. 26-28.

¹⁰ Z tej racji w potrzebie stosowania instytucji prawyborów można zasadnie dostrzec następstwo kryzysu przywództwa. Prawyborzy mogą bowiem okazać się przydatne wtedy, gdy żadna kandydatura partyjna nie narzuca się sama przez się, a więc konieczne staje się czerpanie legitymacji do udziału w wyborach prezydenckich od mas członkowskich lub ewentualnie, w prawyborach otwartych, także od innych sympatyków danej formacji. Zob. J. Benetti, *Les primaires et notre monarchie républicaine*, „Pouvoirs” 2015, nr 154, s. 6. Z pewnością kontrastuje to z sytuacją, gdy dany kandydat jest traktowany jako „naturalny”. Jak sygnalizuje Dominique Rousseau, w pierwszych dekadach V Republiki naturalnym kandydatem obozu socjalistycznego był François Mitterrand. Można to uzasadnić dwojako. Po pierwsze nawet porażki wyborcze z lat 1965 i 1974 nie przekreśliły jego szans na kandydowanie w kolejnych wyborach. Po wtóre, gdy w latach 80. deklarował zamiar kandydowania, nie napotykało to wyraźnego oporu wewnątrz partii. Dotyczyło to nie tylko wyborów z 1988 roku, w których Mitterrand ubiegał się o reelekcję (w przypadku urzędującego prezydenta było to zrozumiałe), ale także tych z 1981 roku, gdy lewica dopiero dochodziła do władzy. Michel Rocard, inny prominentny polityk tego nurtu politycznego, zrezygnował wtedy – mimo wcześniejszych zapowiedzi – z ubiegania się o prezydenturę, niejako uznając prymat Mitterranda w obozie niekomunistycznej lewicy. Zob. D. Rousseau, *Les primaires: un sens et un projet démocratiques*, „Pouvoirs” 2015, nr 154, s. 126-127.

¹¹ A. Levade, *Le droit des primaires: règles, contrôle, finances, sanctions*, „Pouvoirs” 2015, nr 154, s. 101.

roku, stanowi, że kandydat na urząd prezydenta Republiki jest desygnowany w drodze głosowania członków. Kongres Krajowy (*Congrès national*) lub Rada Krajowa (*Conseil national*) ustala warunki kandydowania oraz organizacji głosowania¹². Wskazana regulacja odsyła zatem do ustaleń, które mogą na bieżąco, w zależności od politycznego kontekstu konkretnej rywalizacji o prezydenturę, podejmować upoważnione gremia partyjne. Jedynym wymogiem statutowym, który rzutuje bezpośrednio na tryb wyboru pretendenta do prezydentury, jest konieczność przeprowadzenia głosowania z udziałem członków ugrupowania, co oznacza, że jako warunek brzegowy zostały ustanowione prawyborzy zamknięte. Omawiana regulacja stanowi wynik modyfikacji przeprowadzonej podczas sygnalizowanego kongresu partyjnego. W świetle dotychczasowych unormowań wyznaczenie kandydata następowało w prawyborach obywatelskich (*primaire citoyenne*), w których mogły uczestniczyć różne siły lewicy (*forces de gauche*)¹³. Kierunek zmian jest więc jednoznaczny. Statut nie formułuje już wymogu przeprowadzania prawyborów otwartych.

Jeśli chodzi o Republikanów, to przepisy statutowe są dużo bardziej rozbudowane, przy czym trzeba zaznaczyć, że w 2021 roku uległy one – ze względu na porzucenie koncepcji prawyborów otwartych, które były wprost przewidziane w tym akcie – istotnym zmianom. W świetle art. 37 ust. 1 kandydat na urząd prezydenta Republiki wspierany przez Ruch (*soutenu par le Mouvement*) jest desygnowany w drodze głosowania przeprowadzanego w dwóch turach, zarezerwowanego dla członków wedle stanu na 15 dni przed dniem głosowania, zebranych w formie Kongresu. W art. 37 ust. 2 statutu zamieszczono także wymóg uzyskania poparcia 250 osób sprawujących mandat pochodzący z wyboru, czyli osób, których poparcie jest wymagane do skutecznego zgłoszenia kandydatury w wyborach prezydenckich. W przypadku prawyborów wymóg ten należy jednak spełnić w połowie, bowiem przy zgłaszaniu osoby kandydującej we właściwej elekcji niezmiennie zakłada się konieczność uzyskania 500 podpisów (art. 37 ust. 2). W przepisach statutowych rozstrzygnięto też sytuację, gdy urzędująca głowa państwa z ramienia ugrupowania zamierza ubiegać się o reelekcję. Zgodnie z art. 37 ust. 5, jeśli zachodzi taka okoliczność, prawyborzy nie są przeprowadzane. Rozwiązania te zastosowano w prawyborach przeprowadzonych – w formie określanej mianem Kongresu

¹² *Statuts du Parti Socialiste*, Septembre 2021, Congrès de Villeurbanne, [online] https://www.parti-socialiste.fr/textes_de_r_f_rences, 18 II 2022.

¹³ *Projet de réforme statutaire du Parti Socialiste*, Septembre 2021, Congrès de Villeurbanne, [online] https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/laruchesocialiste/pages/3605/attachments/original/1630569136/REFORME_Statuts_V8.pdf, 18 II 2022. Regulacje dotyczące prawyborów obywatelskich zawarte w statucie obowiązującym wcześniej były bardziej rozbudowane. Kwestii desygnaacji kandydata na prezydenta poświęcono bowiem nie jeden, ale trzy dość obszerne artykuły. Dotyczyły one m.in. warunków udziału w głosowaniu, do których zaliczono m.in. obecność na państwowych listach wyborczych (ewentualnie ukończenie 18 roku życia pomiędzy prawyborami a wyborami prezydenckimi, co oznaczało, że w prawyborach mogły również głosować osoby niemające jeszcze czynnego prawa wyborczego w świetle prawa państwowego), podpisanie się pod deklaracją zasad i wartości lewicy, uiszczenie opłaty w kwocie nie mniejszej niż jedno euro (art. 5.3.2). Zob. *Statuts et règlement intérieur du PS, Mis à jour après le Congrès de Poitiers*, [online] <https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/socialistesfranciliens/pages/191/attachments/original/1626182615/Statuts-et-re%CC%80glement-2015-PS.pdf>, 18 II 2022.

na rzecz Francji (*Congrès pour la France*) – w dniach 1-4 grudnia 2021 roku, co oznaczało, że formacja neogaullistowska zdecydowała się powrócić do formuły prawyborów zamkniętych¹⁴.

2. WYŁANIANIE KANDYDATA REPUBLIKANÓW

2.1. Początki prawyborów w formacji neogaullistowskiej

Choć idea prawyborów jako mechanizmu służącego selekcji kandydata partii na urząd prezydencki została wprowadzona do debaty publicznej przez umiarkowaną prawicę (której trzonem była i jest występująca pod różnymi nazwami formacja neogaullistowska), to jednak nie przełożyło się to na upowszechnienie w ramach tego nurtu ideowego praktyki ich stosowania. Pierwsze – pod wieloma względami ograniczone – prawyborzy prezydenckie w ramach centroprawicy, organizowane wówczas przez Unię na rzecz Ruchu Ludowego (*Union pour un mouvement populaire*, UMP), odbyły się dopiero w związku z elekcją planowaną na 2007 rok. Częściowo wiązało się to jednak z faktem, że w wyborach przeprowadzonych pięć lat wcześniej o reelekcję ubiegał się ówczesny prezydent Jacques Chirac, wobec czego przeprowadzenie prawyborów nie miało uzasadnienia. W tej sytuacji okazję do ich zorganizowania mogły dać jedynie wybory prezydenckie z 1995 roku (głowa państwa była jeszcze wówczas wybierana na siedem lat), do których centroprawica przystępowała po czternastoletnim okresie prezydentury socjalisty François Mitterranda oraz dwuletnim okresie koabitacji (1993-1995). Na wykorzystanie prawyborów zdecydowała się jednak wówczas tylko Partia Socjalistyczna, która wobec faktu, że Jacques Delors – naturalny kandydat tej formacji i wieloletni przewodniczący Komisji Europejskiej – zrezygnował z ubiegania się o prezydenturę, stanęła przed koniecznością wyboru swojego kandydata. Skutkowało to zastosowaniem nowatorskich w ówczesnej sytuacji procedur selekcyjnych. Natomiast w największej formacji centroprawicy kandydaturę zgłosił nie tylko lider neogaullistowskiego Zgromadzenia na rzecz Republiki (*Rassemblement pour la République*, RPR) Jacques Chirac, który również w poprzednich elekcjach ubiegał się bezskutecznie o mandat prezydencki, ale także Édouard Balladur, urzędujący premier okresu drugiej koabitacji (1993-1995). Doszło na tym tle do wyraźnego wewnętrznego podziału RPR, Balladur uzyskał poparcie jedynie niektórych jej prominentnych polityków (np. Charles'a

¹⁴ *Statuts – Les Républicains*, Septembre 2021, [online] <https://republicains.fr/wp-content/uploads/2021/09/2021-09-27-IR-statuts.pdf>, 21 II 2022. W art. 37 ust. 1 w poprzednim brzmieniu (według stanu z lutego 2021 roku) wprost była mowa o prawyborach otwartych, dostępnych dla wszystkich obywateli, którzy utożsamiają się z „wartościami Republiki” oraz „odnajdują się w wartościach Ruchu” (*se reconnaissant dans les valeurs du Mouvement*). Statut przewidywał ponadto obowiązek rezygnacji, zgodnie z Kartą Prawyborów, z zajmowanych funkcji przez członków kierownictwa Ruchu chcących ubiegać się o nominację. Zob. *Statuts – Les Républicains*, Février 2021, [online] <https://republicains.fr/wp-content/uploads/2021/02/2021-02-10-IR-statuts.pdf>, 18 II 2022.

Pasqua)¹⁵. W następstwie tego nie tylko nie odbyły się prawyborcy, ale również zaczęła się toczyć, w kontekście kampanii poprzedzającej pierwszą turę wyborów prezydenckich, otwarta wewnątrzpartyjna rywalizacja pomiędzy czołowymi politykami RPR¹⁶.

Głosowanie z udziałem wszystkich członków partii przeprowadzone przez UMP w związku z wyborami prezydenckimi mającymi się odbyć w 2007 roku było pierwszym, które służyło ustaleniu kandydata spoza szeroko pojętej lewicy. Do tej pory z tej formy korzystali bowiem wyłącznie socjaliści, komuniści oraz zieloni. Wspomniane głosowanie na centroprawicy zostało sfinalizowane 14 stycznia 2007 roku. Zastosowane rozwiązanie wynikało z decyzji biura politycznego UMP z 6 grudnia 2005 roku o trybie, w którym zostanie desygnowany jej kandydat na urząd prezydencki (wprowadzono wtedy zmiany do statutu ugrupowania). Nie używano jednak wówczas terminu „prawyborcy”, a nawet wprost kwestionowano zasadność stosowania takiego rozwiązania, choć w kwestii kandydata miano się wypowiadać na forum Kongresu (*Congrès*) złożonego ze wszystkich członków partii¹⁷. Sama idea prawyborów wciąż nie cieszyła się szerokim uznaniem, w szczególności wśród tych prominentnych polityków partii, którzy należeli do obozu skupionego wokół Jacques’a Chiraca (np. Dominique de Villepin i Jean-Louis Debré). W ich przekonaniu wybory prezydenckie to rzecz samych Francuzów, a nie sprawa partii politycznych. W myśl takiego założenia wspomniane stanowisko biura politycznego UMP wskazywało, że chodzi o kandydata wspieranego (*soutenu*) przez partię, a nie kandydata uzyskującego w ten sposób wewnątrzpartyjną nominację (*investi*)¹⁸. Ta dość subtelna różnica z jednej strony służyła podkreśleniu, że wokół kandydatury UMP mieli się skupiać wszyscy podziеляjący określone wartości polityczne, a samo ugrupowanie jedynie zapewniało zaplecze organizacyjne zwiększające szanse na odniesienie zwycięstwa wyborczego. Z drugiej strony w takim sformułowaniu można też było dostrzec – zgodnie z sygnalizowaną wyżej koncepcją gaullistowską – zaakcentowanie pewnego dystansu dzielącego kandydata oraz partię polityczną, z której się on wywodzi¹⁹.

Choć można stwierdzić, że zastosowane rozwiązanie oznaczało w gruncie rzeczy

¹⁵ J.-L. Rizzo, *Les élections présidentielles en France depuis 1848*, Paris 2017, s. 165-176; J.-J. Chevallier, G. Carcassonne, O. Duhamel, *Histoire de la Ve République 1958-2007*, Paris 2007, s. 405-407.

¹⁶ Specyfika kampanii prezydenckiej polityków RPR wpisywała się *nota bene* w szersze przekształcenia modelu wewnątrzpartyjnego przywództwa politycznego. W szczególności już w drugiej połowie lat 80. nasiliło się zjawisko frakcjonalizacji partii, które – jak pisze Andrew Knapp – stało się mniej lub bardziej endemiczne. Z punktu widzenia organizacji partii znalazło to wyraz we wzmocnieniu jej różnych nurtów politycznych (*courants*). Zob. A. Knapp, *Parties and the Party System in France. A Disconnected Democracy?*, Basingstoke–New York 2004, s. 263-265.

¹⁷ *L'UMP présentera un seul candidat à la présidentielle de 2007*, „Le Monde” 2005, 7 XII, https://www.lemonde.fr/societe/article/2005/12/06/l-ump-presentera-un-seul-candidat-a-la-presidentielle-de-2007_718330_322_4.html, 18 II 2022.

¹⁸ P. Esplugas, *Élection présidentielle de 2007 et démocratie*, „Pouvoirs” 2007, nr 122, s. 142.

¹⁹ C. Bachelot i F. Haegel zauważają, że za sformulowaniem, zgodnie z którym UMP ma wspierać kandydata, a nie go wyznaczać czy też nadawać mu partyjną inwestyturę, stali oponenti Sarkozy’ego, którzy zdawali sobie sprawę, że i tak posiadał on już wówczas wsparcie organizacji partyjnej. Zob. C. Bachelot, F. Haegel, *The Presidentialization of Dominant Parties in France*, [w:] *The Presidentialization of Political Parties. Organizations, Institutions and Leaders*, red. G. Passarelli, Basingstoke–New York 2015, s. 103-104.

recepję prawyborów zamkniętych²⁰, to jednak miało ono bardzo specyficzny charakter. Przedmiotem głosowania była bowiem wyłącznie kandydatura Nicolasa Sarkozy'ego, ówczesnego przewodniczącego UMP oraz ministra spraw wewnętrznych w rządzie Dominique'a de Villepina. W prawyborach nie wzięli udziału inni potencjalni pretendenci do prezydentury, w tym sam premier de Villepin oraz Michéle Alliot-Marie, ówczesna minister obrony. Sarkozy – kandydat spoza frakcji „chirakistów” (*chirakiens*), powstałej wokół ówczesnej głowy państwa²¹ – uzyskał poparcie 98% głosujących (zdobył niemal 230 tys. głosów)²². Poparcie było wprawdzie niekwestionowane, jakkolwiek towarzyszyły mu mocniej wówczas wyeksponowane podziały wewnętrzne. W przededniu prawyborów UMP opuścił bowiem Nicolas Dupont-Aignan – reprezentant tzw. nurtu suwerenistycznego (*souverainiste*) w obrębie tej formacji²³ – który w kolejnych latach decydował się działać niezależnie od głównych sił politycznych, m.in. dwukrotnie, w latach 2012 i 2017, kandydował na urząd prezydenta Republiki. Z drugiej strony samo plebiscytarne głosowanie powodowało, że neogaulliści wciąż wydawali się zamknięci na otwartą wewnątrzpartyjną debatę nad kandydatem, którego mieliby poprzeć w rywalizacji o prezydenturę. Trudno więc nie zgodzić się z opinią, że na skutek takiego pozorowania prawyborów (*grace à ce simulacre de primaires*) Sarkozy'emu udało się wzmocnić własną partyjną legitymację²⁴.

2.2. Prawyborzy otwarte z 20 i 27 listopada 2016 roku

Wobec faktu, że w 2012 roku Sarkozy ubiegał się, jakkolwiek bezskutecznie, o reelekcję, UMP nie stanęła przed koniecznością wyboru popieranego przez tę formację prezydenta do urzędu prezydenta Republiki. Wskutek tego kolejne prawyborzy prezydenckie przeprowadzone przez to ugrupowanie odbyły się dopiero w związku z elekcją

²⁰ W ten sposób o analizowanym głosowaniu członków partii pisze F. Haegel. Zwraca ona jednak uwagę przede wszystkim na kwestię demokracji wewnątrzpartyjnej, a w szczególności jej deficyt, który we wcześniejszych dekadach stanowił dość charakterystyczną cechę formacji neogaullistowskiej. Zob. F. Haegel, *L'UMP: un dixième anniversaire sous tensions (2002-2012)*, [w:] *Les partis politiques en France*, red. P. Delwit, Bruxelles 2014, s. 162-163.

²¹ W ówczesnych warunkach, z racji tego, że znajdujący się u schyłku swojej drugiej kadencji Chirac przygotowywał się już do „życia po prezydenturze” (nie zamierzał – mimo braku w tym czasie formalnych przeszkód – po raz kolejny ubiegać się o mandat prezydencki), bardziej zasadne wydaje się mówienie o frakcji nie tyle „chirakistów”, ile „villepenistów” (*villepenistes*). Ich adwersarzami byli „sarkozyści” (*sarkozystes*). Warto nadmienić, że sam de Villepin został premierem w 2005 roku, bezpośrednio po przegranym referendum dotyczącym pogłębienia integracji europejskiej. Choć można w nim było widzieć przyszłego pretendenta do prezydentury cieszącego się wsparciem Chiraca, to jednak wewnętrzną walkę o nominację wygrał właśnie Sarkozy. Zob. G. Thevenon, J.-Ph. Jal, *Les partis politiques. Vie politique française*, Lyon 2014, s. 48-49.

²² W czasie, gdy szefem UMP był Sarkozy, wyraźnie wzrosła liczba członków partii, co można było tłumaczyć nadziejami, jakie wiązali oni z ówczesnym liderem. Zob. A. Hall, *Historia francuskiej prawicy 1981-2007*, Kraków–Rzeszów–Zamość 2009, s. 522.

²³ G. Thevenon, *La Cinquième République. Vie politique française*, Lyon 2016, s. 219-220.

²⁴ G. Grunberg, F. Haegel, *La France vers le bipartisme? La présidentialisation du PS et de l'UMP*, Paris 2007, s. 76-77.

przypadającą w 2017 roku. W międzyczasie zmieniała się też dominująca we Francji – o ile uwzględnić wszystkie partie stosujące omawiany tryb selekcji – formuła prawyborów. W miejsce prawyborów zamkniętych, po które sięgano w pierwszej fazie wykorzystywania tej instytucji, zaczęto na szeroką skalę stosować prawyborzy otwarte czy też półotwarte, w których mogły uczestniczyć także osoby spoza danej formacji politycznej. W tym kierunku poszło również ugrupowanie neogaullistowskie, w tym czasie występujące już pod nazwą Republikanów. Decyzja zapadła w kwietniu 2015 roku (omawiana formacja działała jeszcze wtedy jako UMP)²⁵. W opublikowanym wówczas przez dziennik „Le Monde” partyjnym projekcie karty prawyborów (*charte de la primaire*) o przyjęciu modelu prawyborów otwartych przesądzał art. 1 ust. 1, który stanowił, że *kandydat na urząd prezydenta Republiki wspierany przez Unię w perspektywie wyborów prezydenckich w 2017 roku jest wyznaczany w prawyborach otwartych dla wszystkich obywateli podzielających wartości republikańskie prawicy i centrum oraz działających na rzecz zmiany władzy w celu ulepszenia Francji*²⁶. Uwagę zwracają ponadto wymogi ustanowione w art. 4 ust. 3 karty w odniesieniu do kandydata reprezentującego UMP. Skuteczne zgłoszenie kandydatury wymagało poparcia 250 osób piastujących mandat pochodzący z wyborów, które obowiązujące prawo wyborcze uprawnia do zgłoszenia kandydata w wyborach prezydenckich. Należy mieć na względzie, że jest to połowa poparcia koniecznego do oficjalnego zgłoszenia kandydatury we właściwych wyborach. Oprócz tego niezbędne było, by reprezentowali oni co najmniej 30 departamentów, a z jednego departamentu nie mogło pochodzić więcej niż jedna dziesiąta sygnatariuszy. Wśród nich musiało też być nie mniej niż 25 parlamentarzystów. Dodatkowo każda osoba chcąc skorzystać z biernego prawa wyborczego w otwartych prawyborach winna była uzyskać poparcie 2500 członków UMP. Tu również obowiązywała zasada ich odpowiedniej dywersyfikacji terytorialnej (pod uwagę brano przynależność do różnych partyjnych federacji departamentalnych). W przypadku kandydatów centroprawicowych spoza UMP warunki skorzystania z biernego prawa wyborczego miały zostać określone przez stosowne organy wewnętrzne ich własnych ugrupowań²⁷.

W pierwszej turze prawyborów, która odbyła się 20 listopada 2016 roku, kandydowało siedem osób, w tym sześć wywodzących się z LR (Jean-François Copé, François Fillon, Alain Juppé, Nathalie Kosciusko-Morizet, Bruno Le Maire, Nicolas Sarkozy) oraz jedna z PCD (Jean-Frédéric Poisson)²⁸. Swojego kandydata nie zgłosiło natomiast CNIP, które również uczestniczyło w prawyborach. Dla kilku innych pretendentów zbyt trudnym do spełnienia warunkiem okazał się wymóg uzyskania poparcia

²⁵ J.-B. Garat, J. Waintraub, *Primaire présidentielle: l'UMP fait sa révolution*, „Le Figaro” 2015, 7 IV, [online] <https://www.lefigaro.fr/politique/2015/04/07/01002-20150407ARTFIG00407-la-charte-de-la-primaire-met-tout-le-mon-de-d-accord-a-l-ump.php>, 19 II 2022.

²⁶ M. Goar, A. Lemarié, *Le projet de charte de la primaire UMP*, [online] https://www.lemonde.fr/politique/article/2015/04/02/le-projet-de-charte-de-la-primaire-ump_4607793_823448.html, 19 II 2022.

²⁷ *Tamże*.

²⁸ *Primaire de la droite: les sept candidats*, „Le Point” 2016, 12 XI, [online] https://www.lepoint.fr/politique/primaire-de-la-droite-les-sept-candidats-12-11-2016-2082594_20.php, 23 II 2022.

wspomnianych 250 wyborców kwalifikowanych. Z kolei pozostałe osoby, które otwarcie zadeklarowały wolę kandydowania, wycofały się we wcześniejszym etapie. Wśród kandydatów znaleźli się natomiast dwaj byli premierzy (Fillon i Juppé) oraz były prezydent Republiki (Sarkozy). Ten ostatni jeszcze na etapie ustalania zasad organizacji prawyborów w kwietniu 2015 roku zadeklarował, że w razie kandydowania zrzeknie się pełnionej wówczas funkcji przewodniczącego UMP²⁹. Doszło do tego w sierpniu 2016 roku, gdy Sarkozy zapowiedział, że będzie się ubiegał o prezydencką nominację centroprawicy³⁰. Okazało się jednak, że w prawyborach zajął dopiero trzecie miejsce (poparło go nieco ponad 20% spośród niespełna 4,3 mln głosujących), co oznaczało, że nie wszedł do drugiej tury. Uczestniczyli w niej dwaj byli szefowie rządu, z których wyższe poparcie uzyskał Fillon (niemal 66,5% – ponad 2,9 mln spośród przeszło 4,4 mln głosujących).

Pierwsze (i jak dotąd ostatnie) otwarte prawyborzy prezydenckie przeprowadzone przez formację neogaullistowską i skupione wokół niej mniejsze ugrupowania polityczne przyniosły zatem dość nieoczekiwane rezultaty, w szczególności jeśli uwzględnić okoliczność, że Sarkozy – były prezydent Republiki i lider Republikanów, który w latach 2015-2016 wydawał się odzyskiwać silną pozycję polityczną we własnym obozie – nawet nie wszedł do decydującej tury. Prawyborzy zakończyły się dość jednoznacznym wskazaniem kandydata, który w perspektywie zbliżającej się elekcji prezydenckiej miał liczyć na poparcie szeroko pojętej, nieograniczonej jedynie do LR, centroprawicy (Fillon uzyskał 44% głosów w pierwszej turze oraz dwie trzecie w drugiej). Głosowanie spełniło zatem jedną z funkcji przypisywanych prawyborom otwartym. Chodzi o konsolidację określonego, niejednolitego pod względem organizacyjnym – bo nieskupionego w ramach jednej formacji – nurtu politycznego³¹. W pierwszej turze wyborów prezydenckich wśród jedenastu kandydatów dominowali bowiem przedstawiciele różnych nurtów lewicy oraz centrum. Nie licząc reprezentującej FN Marine Le Pen, ze środowiskiem szeroko pojętej prawicy można było łączyć jedynie dwóch kandydatów tzw. nurtu suwerenistycznego, podkreślającego swoją organizacyjną odrębność – Nicolasa Duponta-Aignana i François Asselineau. Pokazało to, że prawyborzy otwarte w jakimś stopniu zmniejszają prawdopodobieństwo kandydatury, która byłaby bezpośrednią konkurencją dla oficjalnie wspieranego przez partię przedstawiciela formacji neogaullistowskiej. Nie można jednak twierdzić, że jest to warunek *sine qua non*, co pokazały chociażby elekcje z lat 2007 i 2012, w których kandydatura Sarkozy'ego również nie miała poważnego konkurenta w obrębie centroprawicy. Z drugiej strony zastosowana w 2016 roku konstrukcja prawyborów otwartych, w których kadry partyjne,

²⁹ *Présidence de l'UMP: Sarkozy devra démissionner s'il est candidat à la primaire*, „Le Parisien” 2015, 14 IV, [online] <https://www.leparisien.fr/politique/presidence-de-l-ump-sarkozy-devra-demissionner-s-il-est-candidat-a-la-primaire-14-04-2015-4692693.php>, 24 II 2022.

³⁰ *Nicolas Sarkozy annonce sa candidature à l'élection présidentielle de 2017*, „Le Monde” 2016, 22 VIII, [online] https://www.lemonde.fr/election-presidentielle-2017/article/2016/08/22/nicolas-sarkozy-annonce-sa-candidature-a-l-election-presidentielle-de-2017_4986361_4854003.html, 24 II 2022.

³¹ G. Grunberg, *Les primaires présidentielles ouvertes: mort ou renaissance des partis?*, „Pouvoirs” 2015, nr 154, s. 62-63.

a nawet „szeregowi” członkowie partii zostali zdominowani przez osoby niebędące organizacyjnie związane z Republikanami, a jedynie incydentalnie deklarujące swoją, niekoniecznie trwałą (o ile w ogóle autentyczną), afiliację polityczną, skutkowałą porażką kandydatów, którzy w innych okolicznościach mogliby uchodzić za „naturalnych”. Niewątpliwie bliżsi takiego statusu byli wówczas zarówno Sarkozy, jak i Juppé, natomiast sam Fillon jawił się na tym tle mimo wszystko jako polityk drugoplanowy³², który miał jedynie uzupełniać właściwą walkę o nominację.

2.3. Prawyborzy zamknięte z 1-4 grudnia 2021 roku

Szersze polityczne tło rywalizacji o prezydenturę w 2022 roku okazało się zupełnie inne niż pięć lat wcześniej. Zwycięstwo Emmanuela Macrona w elekcji prezydenckiej, jak również wybór wspierającej go większości parlamentarnej skupionej w ramach nowo utworzonej formacji o nazwie Republika Naprzód (*La République en marche*, LREM) oznaczały renesans politycznego centrum, które w poprzednich dekadach ze względu na dominację neogaullistów i socjalistów pozostawało mocno zmarginalizowane. Po podwójnych wyborach z 2017 roku tego rodzaju marginalizacji ulegli sami Republikanie. Po raz pierwszy w V Republice zarówno formacja neogaullistowska, jak i socjaliści skupieni w PS znaleźli się w opozycji, a rolę partii prezydenckiej zaczęło odgrywać silne ugrupowanie centrowe, które w elekcji parlamentarnej zdobyło bezwzględną większość mandatów w izbie pierwszej³³. Do walki o prezydenturę Republikanie przystępowali jednocześnie jako formacja, która wyjątkowo długo, jak na warunki jej działania w systemie V Republiki, pozostawała w szeregach opozycji (od 2012 roku, gdy wybory prezydenckie wygrał socjalista François Hollande, a następującą po nich elekcję parlamentarną Partia Socjalistyczna)³⁴.

W tych okolicznościach nastąpiła również zmiana koncepcji prawyborów, których otwarta formuła została przekształcona w dostępną wyłącznie członkom partii. Decyzję tę podjęli sami członkowie ugrupowania 25 września 2021 roku, uniemożliwiając tym sposobem wpływ na partyjną nominację prezydencką osobom, które nie były organizacyjnie powiązane z Republikanami. Za odejściem od prawyborów otwartych opowiedziało się 58% głosujących (uprawnionych było niespełna 80 tys. osób, a frekwencja nieznacznie przekroczyła 50%)³⁵. Pierwsza i druga tura prawyborów zamkniętych od-

³² O. Desaulnay, *L'influence...*, s. 532-533.

³³ Na temat wyborów prezydenckich i parlamentarnych z 2017 roku oraz wynikającej z nich zmiany konfiguracji partyjnej w Zgromadzeniu Narodowym zob. szerzej: A. Durovic, *The French Elections of 2017: Shaking the Disease?*, „West European Politics” 2019, vol. 42, nr 7, s. 1487-1503.

³⁴ Nigdy wcześniej nie zdarzyło się, by ugrupowanie będące politycznym spadkobiercą idei gaullistowskich nie rządziło przez dwie kolejne kadencje Zgromadzenia Narodowego. Dochodziło jedynie do pięcioletnich okresów pozostawania w opozycji, gdy elekcje parlamentarne wygrywali socjaliści (w latach 1981, 1988 oraz 1997).

³⁵ D. Albertini, *Présidentielle: réunis en congrès, les adhérents LR chassent la primaire*, „Libération” 2021, 25 IX, [online] https://www.liberation.fr/politique/elections/presidentielle-reunis-en-congres-les-adherents-chassent-la-primaire-20210925_UFLUQCMBGZBN5L4S33PQBAESUA/, 20 II 2022; L. de Boissieu, *Les Républicains enterrent la primaire ouverte*, „La Croix” 2021, 25 IX, [online]

były się 1-4 grudnia 2021 roku. Uprawnionych było niemal 150 tys. osób³⁶. W pierwszej turze uczestniczyło pięciu kandydatów (Michel Barnier, Xavier Bertrand, Éric Ciotti, Philippe Juvin, Valérie Pécresse). Z racji niespełnienia wymogu uzyskania poparcia co najmniej 250 wyborców kwalifikowanych w prawyborach nie mógł kandydować Denis Payre – przedsiębiorca, który członkiem LR został dopiero w 2021 roku³⁷. Dowodziło to, że ustanowione warunki skorzystania z biernego prawa wyborczego sprawiały poważne trudności pretendantom spoza świata polityki, czy wręcz zniechęcały do zgłaszania swoich kandydatur. W drugiej turze prawyborów znaleźli się Ciotti oraz Pécresse. Nominację zdobyła Pécresse – była minister działających w okresie prezydentury Sarkozy'ego rządów François Fillona – która w rozstrzygającym głosowaniu uzyskała niemal 61% głosów (jej kandydaturę poparło niemal 70 tys. głosujących)³⁸.

3. WYŁANIANIE KANDYDATA PARTII SOCJALISTYCZNEJ

3.1. Początki prawyborów w formacji socjalistycznej

Pierwsze prawyborzy prezydenckie przeprowadzone w ramach głównego ugrupowania francuskiej lewicy były zarazem pierwszą na gruncie francuskim próbą wyłonienia kandydata partyjnego w tym trybie. Odbyły się one w związku z wyborami prezydenckimi zaplanowanymi na 1995 rok. Chodziło zatem o nominowanie kandydata socjalistów w związku z dobiegającą końca drugą siedmioletnią kadencją ówczesnego lewicowego prezydenta François Mitterranda, który – mimo braku formalnych przeszkód – nie ubiegał się o reelekcję³⁹. Były to prawyborzy zamknięte. W połowie lat 90. rywalizo-

<https://www.la-croix.com/France/Republicains-enterrent-primaire-ouverte-2021-09-25-1201177270>, 20 II 2022.

³⁶ W 2021 roku znacząco wzrosła liczba członków partii. Wystarczy porównać te dane z liczbą osób uprawnionych do głosowania, gdy pod koniec września podejmowano decyzję o rezygnacji z prawyborów otwartych. W tym czasie doszło do wzrostu wynoszącego niemal 90%. Zob. *Congès LR: près de 150 000 adhérents appelés à voter*, „Le Point” 2021, 17 XI, [online] https://www.lepoint.fr/politique/conges-lr-pres-de-150-000-adherents-appelles-a-voter-17-11-2021-2452608_20.php, 20 II 2022.

³⁷ D. Cohen, *Congrès LR: faute du nombre de parrainages nécessaire, Denis Payre ne sera pas candidat*, „Le Figaro” 2021, 2 XI, [online] <https://www.lefigaro.fr/elections/presidentielles/congres-lr-faute-du-nombre-de-parrainages-necessaire-denis-payre-ne-sera-pas-candidat-20211102>, 25 II 2022.

³⁸ *Présidentielle 2022: Valérie Pécresse remporte la primaire LR face à Eric Ciotti*, „La Dépêche du Midi” 2021, 4 XII, [online] <https://www.ladepeche.fr/2021/12/04/valerie-pecresse-remporte-la-primaire-a-droite-et-sera-donc-la-candidate-de-lr-a-lelection-presidentielle-9971204.php>, 25 II 2022.

³⁹ Do wejścia w życie reformy konstytucyjnej z 2008 roku francuskie prawo wyborcze nie przewidywało ograniczenia w zakresie ubiegania się o mandat prezydencki ze względu na dotychczasowe jego piastowanie. Zmiana nastąpiła dopiero w wyniku przyjęcia ustawy konstytucyjnej o modernizacji instytucji V Republiki. Wprowadzono zakaz zajmowania urzędu prezydenckiego przez więcej niż dwie kolejne kadencje, co stanowiło drugą, po skróceniu w 2000 roku mandatu do pięciu lat, nowelizację dotyczącą czasu pełnomocnictw głowy państwa. Zob. W. Skrzydło, *Największa nowelizacja konstytucji V Republiki (z dnia 23 lipca 2008 roku)*, [w:] *Prawo, parlament i egzekutywa we współczesnych systemach rządów. Księga poświęcona pamięci Profesora Jerzego Stembrowicza*, red. S. Bożyk, Białystok 2009, s. 350.

wali ze sobą prominentni politycy PS: późniejszy premier Lionel Jospin oraz ówczesny pierwszy sekretarz ugrupowania Henri Emmanuelli⁴⁰. Zwycięzcą okazał się ten pierwszy, który jednak w późniejszej elekcji prezydenckiej musiał uznać wyższość Jacques'a Chiraca.

Jospin był kandydatem socjalistów również pięć lat później. Ubiegał się wówczas o prezydenturę jako stojący na czele rządu tzw. pluralistycznej lewicy (*gauche plurielle*) premier okresu trzeciej koabitacji. Choć szersze porozumienie formacji lewicowych, które pozostawały u władzy w latach 1997-2002, nie było na tyle trwałe, by pozwoliło na wystawienie wspólnego kandydata w wyborach prezydenckich⁴¹, to sam Jospin jako kandydat Partii Socjalistycznej uzyskał zdecydowane poparcie własnej formacji. Podczas nadzwyczajnego kongresu socjalistów, który odbył się 24 lutego 2002 roku, ówczesny szef rządu zdobył 99% głosów (opowiedziało się za nim nieco ponad 75 tys. członków ugrupowania). Był to rodzaj plebiscytu, ponieważ nie wystawiono żadnej innej kandydatury⁴². W samej elekcji prezydenckiej więcej głosów niż przedstawiciel PS uzyskali ubiegający się o reelekcję Chirac, ale także – co było dużym zaskoczeniem – reprezentujący Front Narodowy Jean-Marie Le Pen⁴³.

Również przed wyborami z 2007 roku nie zdecydowano się na prawybory otwarte. W głosowaniu przeprowadzonym 16 listopada 2006 roku mogli brać udział wyłącznie członkowie omawianej formacji. Partyjną nominację uzyskała wówczas Ségolène Royal, która zdobyła prawie 110 tys. głosów, co przełożyło się na ponad 60% poparcia i pozwoliło wyraźnie zdystansować dwóch pozostałych kandydatów. Byli nimi Dominique Strauss-Kahn, deputowany oraz były minister finansów w rządzie Lionela Jospina, oraz Laurent Fabius, premier z lat 1984-1986⁴⁴. Można więc stwierdzić, że trzecie prezydenckie prawybory w PS nie wniosły, jeśli chodzi o ich organizację oraz sposób przeprowadzenia, wiele nowego. Stanowiły one kontynuację mechanizmu zapoczątkowanego wśród socjalistów już w połowie lat 90.

Zupełnie inaczej wyłaniano kandydata socjalistów w związku z wyborami prezydenckimi przypadającymi w 2011 roku. Został nim François Hollande. Prawybory zostały przeprowadzone 9 i 16 października 2011 roku i ze względu na fakt, że mogli

⁴⁰ B. Dolez, A. Laurent, *Une primaire à la française. La désignation de Ségolène Royal par le parti socialiste*, „Revue Française de Science Politique” 2007, vol. 57, nr 2, s. 133.

⁴¹ G. Thevenon. *La Cinquième...*, s. 201-202.

⁴² *Lionel Jospin porte ses premières attaques contre le candidat Chirac*, „Le Monde” 2002, 25 II, [online] https://www.lemonde.fr/archives/article/2002/02/25/lionel-jospin-porte-ses-premieres-attaques-contre-le-candidat-chirac_264266_1819218.html, 21 II 2022.

⁴³ Wyniki pierwszej tury po raz kolejny potwierdziły charakterystyczną dla wyborów w V Republice prawidłowość, że ubieganie się o prezydenturę, gdy kandydat występuje w nich bezpośrednio z pozycji premiera lub gdy w nieodległym czasie zajmował to stanowisko, z reguły nie przynosi oczekiwanych rezultatów. Zob. P. Esplugas, *Élection...*, 142-143. Potwierdzają to chociażby kandydatury Chiraca w 1988 roku oraz Balladura w 1995 roku, jak również późniejsza próba premiera Vallsa, który przegrał już w prawyborach PS w 2016 roku.

⁴⁴ *Ségolène Royal officiellement investie par le PS*, „La Croix” 2006, 26 XI, [online] https://www.la-croix.com/Semaine-en-images/Segolene-Royal-officiellement-investie-par-le-PS_NG_2006-11-26-517886, 23 II 2022.

w nich brać udział także sympatycy lewicy niebędący członkami partii, miały one charakter otwarty. Określano je mianem „prawyborów obywatelskich” (*primaire citoyenne*). Koncepcja głosowania dostępnego wszystkim wyborcom sympatyzującym z lewicą została zaakceptowana przez członków PS już w październiku 2009 roku, gdy za takim rozwiązaniem opowiedziało się 68% uczestniczących w przeprowadzonych wówczas konsultacjach wewnątrzpartyjnych⁴⁵. Oprócz Hollande’a w prawyborach wzięło udział pięcioro innych kandydatów, z których czworo reprezentowało PS, a jeden Radykalną Partię Lewicy (*Parti radical de gauche*, PRG). Ta ostatnia występowała jako współorganizator głosowania. W gronie kandydatów znalazła się m.in. ówczesna pierwsza sekretarz PS Martine Aubry, która uzyskała drugi wynik i wraz z Hollande’em uczestniczyła w rozstrzygającej turze. Ze względu na fakt, że tym razem były to prawyborzy otwarte, struktura elektoratu uczestniczącego w głosowaniu była zupełnie inna. Zaledwie ok. 6% głosujących legitymowało się członkostwem partyjnym, co pokazywało, że rolę organizacji partyjnej stało się, także na przedpolu właściwej elekcji, przyciąganie możliwie największej liczby potencjalnych wyborców, gotowych później poprzeć danego kandydata partyjnego. Prawyborzy zmieniały też układ sił w obrębie obozu socjalistycznego⁴⁶. Dowodzi tego chociażby polityczny awans samego Hollande’a, którego dotychczasowa kariera polityczna koncentrowała się przede wszystkim w PS (był pierwszym sekretarzem tej formacji w latach 1997-2008). Zarzucano mu natomiast, że nie posiadał żadnego doświadczenia ministerialnego – nigdy nie był więc politykiem biorącym odpowiedzialność za sprawowanie władzy wykonawczej.

3.2. Prawyboory otwarte z 22 i 29 stycznia 2017 roku

Przeprowadzając prawyborów poprzedzające elekcję prezydencką z 2017 roku, PS oraz formacje orbitujące wokół niej zdecydowały się pójść śladem wytyczonym pięć lat wcześniej i po raz kolejny zrealizować koncepcję prawyborów otwartych. Decyzja została podjęta przez Radę Krajową PS 18 czerwca 2016 roku⁴⁷. Prawyborów miały w założeniu grupować formacje należące do większości prezydenckiej skupionej wokół ówczesnego szefa państwa François Hollande'a. Partie tego zainicjowanego w kwietniu 2016 roku porozumienia politycznego (określanego mianem *Belle Alliance populaire*) nawiązały tym samym bliższą współpracę polityczną, która miała zaowocować wyborem wspólnego kandydata na prezydenta⁴⁸. Wspomniana decyzja Rady Krajowej PS o organizacji prawyborów otwartych stanowiła zatem usankcjonowanie obranej strategii politycznej.

⁴⁵ D. Revault d'Allonnes, *PS: les urnes n'ont pas été boudées*, „Libération” 2009, 3 X, [online] <https://www.liberation.fr/france/2009/10/03/ps-les-urnes-n-ont-pas-ete-boudees> 585545/, 21 II 2022.

⁴⁶ J. Audemard, D. Gouard, *Les primaires citoyennes d'octobre 2011: Entre logique censitaire et influences partisans locales*, „Revue Française de Science Politique” 2014, vol. 64, nr 5, s. 970.

⁴⁷ *Présidentielle: le PS approuve à l'unanimité l'organisation d'une primaire*, «Le Monde» 2016, 18 VI, [online] https://www.lemonde.fr/election-presidentielle-2017/article/2016/06/18/presidentielle-2017-le-conseil-national-du-ps-vote-a-l-unaninite-pour-l-organisation-d-une-primaire_4953429_4854003.html, 19 II 2022.

⁴⁸ *Le Parti socialiste lance sa „Belle Alliance populaire” mercredi*, „La Croix” 2016, 12 VI, [online] <https://www.la-croix.com/Politique/Le-Parti-socialiste-lance-sa-Belle-Alliance-populaire-mercredi-A11136122.html>

Kwestia kandydata PS była zarazem rozstrzygana w specyficznych okolicznościach politycznych. Po raz pierwszy w V Republice doszło bowiem do sytuacji, w której urzędująca głowa państwa już po pierwszej kadencji rezygnowała z ubiegania się o ponowny wybór. Oznaczało to, że socjaliści stawali przed koniecznością wyboru kandydata w warunkach zbliżonych do tych, w których musiały działać partie opozycyjne. Były to okoliczności podobne, lecz nie takie same, bowiem w prawyborach lewicy brali udział politycy, którzy w trakcie prezydenckiej kadencji Hollande'a zajmowali wysokie stanowiska rządowe, przyjmując w tym czasie odpowiedzialność za kierowanie państwem⁴⁹.

Charakterystyczną cechą prawyborów lewicy z 2017 roku było także to, że obok czterech przedstawicieli PS (Benoît Hamon, Arnaud Montebourg, Manuel Valls, Vincent Peillon) o nominację ubiegało się także trzech polityków reprezentujących mniejsze formacje lewicowe⁵⁰. Na tym polu zdecydowały się one współpracować z socjalistami, nadając samym prawyborom charakter wydarzenia ponadpartyjnego, które połączyło liczne (jakkolwiek nie wszystkie) siły należące do tego nurtu politycznego. Były to: uczestnicząca już w poprzednich prawyborach PRG, a także Partia Ekologiczna (*Parti écologiste*, PE) oraz Front Demokratyczny, Ekologiczny i Społeczny (*Front démocrate, écologiste et social*, FD). Oba ostatnie ugrupowania były formacjami nowymi na francuskiej scenie politycznej – powstały w trakcie prezydenckiej kadencji Hollande'a. Należy podkreślić, że w żadnych wcześniejszych prawyborach organizowanych przez socjalistów mniejsze formacje nie miały aż tylu kandydatów. Patrząc z tej perspektywy, można wnioskować, że omawiane prawyборы były najbardziej pluralistyczne z dotychczasowych, tworząc tym samym nową przestrzeń dla aktywności ugrupowań, które ze względu na swoją niską relewancję polityczną mogły co najwyżej orbitować wokół znacznie większego partnera o ugruntowanej pozycji w systemie partyjnym.

Za zaskakujące można uznać wyniki już pierwszej tury prawyborów, której zwycięzcą okazał się reprezentujący lewe skrzydło PS Benoît Hamon (uzyskał niemal 600 tys. głosów, co przełożyło się na ponad 36% wszystkich oddanych). Tym samym zdystansował dwóch innych kandydatów, w których przed głosowaniem widziano uczestników decydującej tury. Byli nimi Manuel Valls oraz – sytuujący się bardziej na lewo i traktowany jako jego główny rywal – Arnaud Montebourg (minister gospodarki w latach 2012-2014). Szczególnie wynik osiągnięty w pierwszej turze przez tego ostatniego można było traktować jako dalece poniżej oczekiwań. Montebourg otrzymał bowiem zaledwie nieco ponad 17,5% głosów, podczas gdy zarówno Hamon, jak i Valls przekroczyli 30%⁵¹. W decydującym głosowaniu nominację prezydencką uzyskał Hamon (58% głosów), zwolennik dość radykalnych działań w obszarze polityki społecznej

www.la-croix.com/France/Politique/Le-Parti-socialiste-lance-Belle-Alliance-populaire-mercredi-2016-04-12-1300752962, 19 II 2022.

⁴⁹ Wystarczy tu wymienić Manuela Vallsa, który na krótko przed prawyborami zrezygnował z zajmowanego od 2014 roku stanowiska premiera (wcześniej przez prawie dwa lata był ministrem spraw wewnętrznych w socjalistycznych rządach Jeana-Marca Ayraulta).

⁵⁰ F. Schneider, *Sept candidats à la primaire du PS*, „La Croix” 2022, 18 XII, [online] <https://www.la-croix.com/France/Politique/Les-candidats-primaire-gauche-2016-08-17-1200782858>, 24 II 2022.

⁵¹ *Primaire: trois jours après le premier tour, voici les résultats définitifs*, „Le Journal du Dimanche” 2017,

(np. ustanowienie bezwarunkowego dochodu podstawowego i wzmocnienie praw pracowniczych), polityki fiskalnej (uproszczenie systemu połączone z poszerzeniem progresji podatkowej) oraz ekologii (położenie szczególnego nacisku na odnawialne źródła energii)⁵². Mając na względzie wyraziście lewicowy program kandydata PS, w pierwszej turze elekcji prezydenckiej można było porównywać Hamona z sytuującą się jeszcze bardziej na lewo kandydaturą Jeana-Luca Mélenchona (lidera utworzonej w początkach 2017 roku formacji o nazwie Francja Nieujarzmiona – *La France insoumise*, LFI). Obaj starali się o poparcie elektoratu o zbliżonym profilu społeczno-politycznym. Wygranym w tej nieformalnej wewnętrznej rywalizacji dwóch nurtów lewicy okazał się ten drugi. Poparcie, które Mélenchon zdobył w pierwszej turze wyborów, zbliżało się bowiem do 20% – było więc trzykrotnie wyższe niż poparcie, które zdobył Hamon (6,36%)⁵³. Co szczególnie istotne, już w styczniu 2016 roku Mélenchon odmawiał udziału w prawyborach, które miały być organizowane przez PS⁵⁴. Skłania to do wniosku, że ten właśnie tryb selekcji wcale nie musi wzmocniać pozycji takiego nominata we właściwej walce o prezydenturę. Wyraźne oddalenie się Hamona od politycznego centrum stworzyło także przestrzeń, którą mógł skutecznie zagospodarować socjalliberalny Emmanuel Macron. *Nota bene* on też odmówił udziału w prawyborach PS. Tę próżnię dobrze oddaje to, że przegrany w prawyborach były premier Valls poparł właśnie Macrona, ministra w swoim rządzie, a nie Hamona, którego wspierało jego własne ugrupowanie – Partia Socjalistyczna⁵⁵.

3.3. Prawyborzy zamknięte z 14 października 2021 roku

Po nieudanej próbie wyłonienia kandydata, który mógłby realnie walczyć o wejście do drugiej tury wyborów prezydenckich w 2017 roku, socjaliści nie zdecydowali się na dalsze stosowanie prawyborów otwartych. Zmianę takiej strategii promowało kierownictwo ugrupowania, które zdecydowało się od początku opowiedzieć za kandydaturą zajmującej stanowisko mera Paryża Anne Hidalgo⁵⁶. Wewnątrzpartyjne głosowanie, w którym mogli uczestniczyć wyłącznie członkowie PS, miało w gruncie rzeczy słu-

25 I, [online] <https://www.lejdd.fr/Politique/Finalement-il-y-a-eu-1-66-million-d-electeurs-a-la-primaire-de-la-gauche-842741>, 25 II 2022.

⁵² *Election présidentielle: Le programme de Benoît Hamon*, „Le Monde”, [online] <https://www.lemonde.fr/personnalite/benoit-hamon/programme/>, 25 II 2022.

⁵³ *Résultats de l'élection présidentielle 2017*, [online] [https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Presidentielles/elecresult__presidentielle-2017/\(path\)/presidentielle-2017/FE.html](https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Presidentielles/elecresult__presidentielle-2017/(path)/presidentielle-2017/FE.html), 24 II 2022.

⁵⁴ M. de Boni, „*Primaire des gauches*”: Jean-Luc Mélenchon refuse, Cécile Duflot accepte, „Le Figaro” 2016, 12 I, [online] <https://www.lefigaro.fr/politique/le-scan/citations/2016/01/12/25002-20160112ARTFIG00120-primaire-des-gauches-jean-luc-melenchon-refuse-cecile-duflot-accepte.php>, 25 II 2022.

⁵⁵ B. Bonnefous, C. Pietralunga, *Valls choisit Macron, quitte à faire implorer le Parti socialiste*, „Le Monde” 2017, 29 III, [online] https://www.lemonde.fr/election-presidentielle-2017/article/2017/03/29/manuel-valls-annonce-qu-il-votera-pour-emmanuel-macron_5102394_4854003.html, 25 II 2022.

⁵⁶ A. Rousset, *Présidentielle 2022: le PS verrouille la candidature d'Anne Hidalgo*, „Les Echos” 2022, 28 VIII, [online] <https://www.lesechos.fr/elections/presidentielle/presidentielle-2022-le-ps-verrouille-la-candidature-danne-hidalgo-1341550>, 25 II 2022.

żyć oficjalnemu potwierdzeniu tej kandydatury. Wprawdzie przeprowadzone 14 października 2021 roku prawyborzy zamknięte przybrały rywalizacyjny charakter, ale poza Hidalgo uczestniczył w nich tylko Stéphane Le Foll, mer Le Mans i były rzecznik prasowy socjalistycznych rządów okresu prezydentury Hollande'a. W głosowaniu wzięło udział niespełna 21 tys. wyborców należących do PS, a poparcie udzielone Hidalgo przekroczyło 70%⁵⁷. Jak się wydaje, mimo konkurencji dwóch kandydatów wydźwięk prawyborów okazał się dużo bliższy idei plebiscytu, który ma w założeniu służyć legitymizacji danej kandydatury, a nie autentycznej i otwartej rywalizacji.

W kontekście Hidalgo – ale też innych kandydatów utożsamiających się z szeroko pojętym nurtem lewicowym – należy także wspomnieć o specyficznej inicjatywie politycznej, jaką były przeprowadzone pod koniec stycznia 2022 roku tzw. prawyborzy powszechne (*primaire populaire*), stanowiące oddolny, pozapartyjny projekt lewicowych aktywistów. Od strony formalnej za organizacją tych internetowych prawyborów stało utworzone w początkach 2021 roku stowarzyszenie o nazwie *2022 ou jamais* (W 2022 albo nigdy). Prawyborzy miały służyć wskazaniu kandydata, który byłby w stanie skupić jak największą część szeroko pojętego lewicowego elektoratu we właściwej elekcji prezydenckiej. Uczestnicy tego przedsięwzięcia – mogło w nim wziąć udział 460 tys. osób – mieli nie tyle oddać typowy głos, ile wskazać swoje preferencje w odniesieniu do konkretnych kandydatów (przyznawanie ocen od bardzo dobrej do niedostatecznej)⁵⁸. Podkreślenia wymaga jednak fakt, że było to w istocie wyrażenie opinii na temat już zgłoszonych kandydatur w wyborach prezydenckich, a nie prawyborzy mające służyć wyłonieniu tylko jednego kandydata. Sama Hidalgo zajęła w nim dopiero piąte miejsce (wygrała była minister sprawiedliwości Christiane Taubira), ale – podobnie jak niemal wszyscy kandydaci – nie zamierzała kierować się rezultatami głosowania i wycofywać się z rywalizacji. W efekcie podjęta inicjatywa nie pozwoliła na wyłonienie jednego kandydata, lecz przeciwnie – jedynie podkreśliła duże rozdrobnienie w tej części sceny politycznej. W odniesieniu do samej kandydatki PS prawyborzy stały się natomiast okazją do formułowania komentarzy negatywnie oceniających jej szanse w wyborach prezydenckich⁵⁹.

⁵⁷ C. Laurent, *Présidentielle 2022: Anne Hidalgo investie par le PS, une obligation de loyauté*, „La Croix” 2021, 14 X, [online] <https://www.la-croix.com/France/Presidentielle-2022-Anne-Hidalgo-PS-obligation-loyaute-2021-10-14-1201180492>, 25 II 2022.

⁵⁸ R. Geoffroy, B. Laemle, *Primaire populaire: six questions pour tout comprendre au vote, des données collectées jusqu'aux résultats*, „Le Monde” 2022, 27 I, [online] https://www.lemonde.fr/election-presidentielle-2022/article/2022/01/27/primaire-populaire-donnees-collectees-contrrole-des-resultats-issue-du-vote-le-scrutin-en-six-questions_6111216_6059010.html, 25 II 2022.

⁵⁹ *L'humiliante Se place d'Anne Hidalgo à la primaire populaire préfigure-t-elle une bérézina?*, „La Dépêche du Midi” 2022, 1 II, [online] <https://www.ladepeche.fr/2022/01/31/lhumiliante-5e-place-danne-hidalgo-a-la-primaire-populaire-prefigure-t-elle-une-berezina-10080229.php>, 25 II 2022; J. Alimi, J. Duffé, *Primaire populaire: pour Anne Hidalgo, c'est la douche froide*, „Le Parisien” 2022, 30 I, [online] <https://www.leparisien.fr/elections/presidentielle/presidentielle-pour-anne-hidalgo-5e-de-la-primaire-populaire-cest-la-douche-froide-30-01-2022-2RESPXR3H5EODFIMMG5KNOZZMM.php>, 25 II 2022.

UWAGI KOŃCOWE

Począwszy od lat 90. XX wieku instytucja prawyborów stawała się z wolna znakiem rozpoznawczym w rywalizacji o mandat prezydenta V Republiki Francuskiej. Stosowana najpierw w środowisku lewicy, gdzie była wykorzystywana przez socjalistów, komunistów oraz zielonych, została także recypowana przez politycznych spadkobierców obozu politycznego utworzonego przez gen. Charles'a de Gaulle'a, którzy w ostatnich dwóch dekadach działali najpierw pod szyldem Unii na rzecz Ruchu Ludowego, a następnie jako Republikanie. Oceniając wpływ, jaki prawyborzy wywarły na funkcjonowanie współczesnego francuskiego systemu politycznego, warto w szczególności odnieść się do tego ostatniego nurtu politycznego. Wyrażaną początkowo, jeszcze w ramach istniejącego do 2002 roku RPR, niechęć do recepcji instytucji prawyborów można tłumaczyć mocno zakorzenionym przywiązaniem polityków tworzących to środowisko polityczne do idei silnego przywództwa wewnątrzpartyjnego, które z kolei dobrze koresponduje z silnym, uosabianym przez piastuna urzędu prezydenckiego przywództwem w skali ogólnopaństwowej. W świetle koncepcji gaullistowskich, które były prezentowane jeszcze przed ustanowieniem V Republiki, głowa państwa miała bowiem nie tylko „spinać” całą konstrukcję ustrojową, ale też działać ponad różnego rodzaju podziałami politycznymi, w szczególności ponad tymi, które są strukturyzowane przez partie polityczne⁶⁰.

W świetle dotychczasowych doświadczeń wydaje się jednak, że walka o prezydenturę tocząca się już na etapie prawyborów, a nie w kontekście właściwej kampanii prezydenckiej, nie ma wiele wspólnego z potrzebą akcentowania silnego ponadpartyjnego przywództwa politycznego, które z kolei koresponduje ze zjawiskiem prezydenccjalizacji systemu rządów V Republiki. Tego rodzaju wewnętrzna rywalizacja, a przede wszystkim towarzysząca jej i prowadzona w sposób otwarty kampania polityczna nie muszą bowiem wzmocniać określonej kandydatury, gdy już dojdzie do właściwej walki o prezydenturę. Wynika to z faktu, że po pierwsze w trakcie prawyborów może dochodzić do eksponowania słabości poszczególnych pretendentów, w tym również tego, który ostatecznie okaże się ich zwycięzcą, a po drugie – co bardzo mocno kontrastuje z sygnalizowanymi koncepcjami gaullistowskimi – określona kandydatura zostaje siłą rzeczy jeszcze mocniej powiązana z zapleczem partyjnym, a nawet z konkretną frakcją działającą wewnątrz danej formacji. Może to znacząco utrudniać budowę wizerunku „kandydata wszystkich Francuzów”, zdolnego do zdobywania poparcia wyborców dalekich od utrwalaonych i jednoznacznych afiliacji politycznych.

Koncentrując się na prawyborach (zarówno zamkniętych, jak i otwartych) organizowanych przez PS oraz UMP/LR (począwszy od wyborów prezydenckich z 2012

⁶⁰ Jak zauważa Julie Benetti, koncepcja gaullistowska nie uznawała pośrednictwa pomiędzy głową państwa a narodem, co nie pozostało bez wpływu na początkowe odrzucenie przez ten obóz polityczny zgłoszonej przez Charles'a Pasqua idei przeprowadzania prawyborów prezydenckich. Zob. J. Benetti, *Les primaires...*, s. 5-6.

roku), należy zauważyć, że w ich wyniku nominacje z reguły uzyskiwali politycy, których raczej nie dało się uznać za ich zdecydowanych faworytów. Tego rodzaju efekt można zidentyfikować chociażby w przypadku jedynych dotychczas otwartych prawyborów centroprawicy, w których nominację uzyskał Fillon, a nie odzyskujący kierownictwo partyjne Sarkozy. Odnosi się to także do przeprowadzonych w związku z tą samą elekcją prezydencką otwartych prawyborów organizowanych przez PS. Nominacji nie otrzymał Manuel Valls, premier okresu prezydentury Hollande'a, lecz lokujący się na lewym skrzydle partii Benoît Hamon. Co istotne, by wziąć udział w prawyborach, Valls zrezygnował ze stanowiska szefa rządu. Z kolei sam Hamon, choć cieszył się większą popularnością w samej partii niż konkurujący z nim w drugiej turze Valls, nie tylko nie wszedł do drugiej tury wyborów prezydenckich, lecz także ze względu na wyjątkowo słaby wynik wyborczy w pierwszej turze (zajął w niej dopiero piąte miejsce) przyczynił się do pogłębienia kryzysu PS, potwierdzonego dodatkowo rezultatem osiągniętym w elekcji parlamentarnej. Socjaliści uzyskali zaledwie 30 mandatów w Zgromadzeniu Narodowym⁶¹, choć w latach 2012-2017 dysponowali – jako wspierająca Hollande'a partia prezydencka – większością bezwzględną w izbie pierwszej. Nigdy wcześniej w V Republice PS nie doznała tak daleko idącej marginalizacji w wyborach parlamentarnych. To samo odnosi się zresztą także do neogaullistów, choć trzeba podkreślić, że w przypadku tych drugich utrata poparcia politycznego w stosunku do poprzednich wyborów nie była aż tak duża, a sam Fillon uzyskał w pierwszej turze wyborów poparcie znacznie wyższe niż jego socjalistyczny konkurent⁶².

Przez pryzmat zasadności prawyborów można też patrzeć na wyniki elekcji prezydenckiej z 2017 roku, które – jak wcześniej zaznaczono – doprowadziły do ewidentnej, a niewykluczone, że również trwałej, przebudowy francuskiego systemu partyjnego. Podkreślenia wymaga w szczególności to, że żaden z kandydatów, którzy uzyskali nominację w drodze prawyborów, nie wszedł do drugiej tury. Znaleźli się w niej natomiast politycy, którzy albo w ogóle odrzucali koncepcję prawyborów (reprezentująca Front Narodowy Marine Le Pen), albo zdecydowali się na „ominięcie” tej procedury, choć mieli możliwość ubiegania się o nominację w ramach ugruntowanej organizacji partyjnej (Emmanuel Macron, który chcąc ubiegać się o prezydenturę, założył własny ruch polityczny). Znamienny jest w szczególności ten drugi przypadek. W okresie rządów Partii Socjalistycznej Macron piastował urząd ministra gospodarki oraz blisko współpracował z ówczesnym prezydentem Hollande'em. W związku z rozpoczynającą się walką o prezydenturę zdecydował się jednak zdystansować od obozu

⁶¹ *Résultats des élections législatives 2017*, [online] [https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Legislatives/electionresult__legislatives-2017/\(path\)/legislatives-2017//FE.html](https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Legislatives/electionresult__legislatives-2017/(path)/legislatives-2017//FE.html), 24 II 2022.

⁶² Fillon zajął w nich trzecie miejsce z niewielką stratą do Marine Le Pen. Fillon zdobył ponad 7,2 mln głosów (20,01%), a Le Pen niespełna 7,7 mln (21,36%). Zob. *Résultats de l'élection présidentielle...* Na wynik Fillona mógł też wpłynąć ujawniony w czasie kampanii wyborczej skandal związany z fikcyjnym zatrudnieniem jego żony oraz dzieci. Szerzej na temat udziału Fillona w wyborach prezydenckich z 2017 roku zob. D. Lees, *A Controversial Campaign: François Fillon and the Decline of the Centre-Right in the 2017 Presidential Elections*, „Modern & Contemporary France” 2017, vol. 25, nr 4, s. 391-402.

socjalistycznego i wziąć udział w elekcji, nie podjąwszy uprzedniej rywalizacji z innymi pretendencjami wywodzącymi się z PS. Macron odrzucił propozycje udziału w prawyborach, złożone przez ówczesnego pierwszego sekretarza partii Jeana-Christophe'a Cambadélisa oraz Manuela Vallsa. Co istotne, ten ostatni sam w nich startował (to w jego drugim rządzie Macron zajmował stanowisko ministra)⁶³. Ostatecznie to właśnie Macron, jako kandydat socjalliberalny, okazał się zdolny do zainicjowania odbudowy politycznego centrum (wchłoniętego niegdyś przez dominujące formacje centroprawicy i lewicy). Tymczasem PS w prawyborach nominowała reprezentującego jej lewe skrzydło Hamona (zamiast dużo bliższego kadrom partyjnym Vallsa)⁶⁴. Okazało się więc (szczególnie w przypadku neogaullistów), że prawyborzy nie powstrzymały zjawiska erozji dotychczasowych filarów podtrzymujących silne przywództwo wewnątrzpartyjne, które było tak charakterystyczne dla wcześniejszych dekad działalności francuskich partii okresu V Republiki. Najlepiej dowodzi tego fakt, że silni liderzy (Mitterrand, Chirac) mogli wielokrotnie starać się o prezydenturę, a ich początkowe porażki wcale nie deprecjonowały tych kandydatur oraz nie spychały ich na margines życia politycznego.

Paradoksalna może się również wydawać konstatacja, że prawyborzy, o ile były przeprowadzane w formule otwartej, wcale nie przyczyniły się do rzeczywistego wzrostu poziomu demokracji wewnątrzpartyjnej. Stały się one polem aktywności raczej niezobowiązująco – i zwykle chwilowo – związanych z nią „sympatyków” niż samych członków ugrupowania. W perspektywie samej elekcji prezydenckiej i następującej po niej elekcji parlamentarnej prawyborzy nie zapobiegły też – jak pokazuje przykład z 2017 roku – marginalizacji dobrze już ugruntowanych „tradycyjnych” partii, które zamiast utrzymać lub wzmacniać swoją pozycję na scenie politycznej, zostały przyćmione sukcesem Republiki Naprzód, nowo powstałej, a przede wszystkim niemającej nic wspólnego z selekcją kandydata w prawyborach formacji prezydenckiej. Odejście od prawyborów otwartych dokonane tak przez LR, jak bardziej przywiązana do tej koncepcji PS oraz powrót do formuły prawyborów zamkniętych wydają się potwierdzać te wnioski. W świetle wyników wyborów prezydenckich i parlamentarnych z 2022 roku można zresztą uznać, że długotrwały kryzys, a być może nawet zmierzch LR i PS staje się znakiem rozpoznawczym systemu partyjnego V Republiki przełomu drugiej i trzeciej dekady XXI wieku. Najlepiej świadczy o tym fakt, że kandydaci tych formacji zajęli w pierwszej turze wyborów prezydenckich odpowiednio piąte (4,78%) i 10 miejsce (1,74%). Co warto odnotowania, po raz kolejny znacznie wyżej uplasowali się przedstawiciele formacji stawiających na pozawyborczy tryb selekcji kandydata mającego ubiegać się o urząd prezydencki.

⁶³ *Emmanuel Macron rejette fermement les appels à rejoindre la primaire organisée par le PS*, „Le Monde” 2016, 8 XII, [online] https://www.lemonde.fr/election-presidentielle-2017/article/2016/12/08/emmanuel-macron-rejette-fermement-les-appels-a-rejoindre-la-primaire-organisee-par-le-ps_5045570_4854003.html, 23 II 2022.

⁶⁴ T. Choffat, *Le „macronisme” et la fin des partis traditionnels?*, „Civitas Europa” 2017, nr 39, s. 163-164.

BIBLIOGRAFIA

Materialy źródłowe

- Election présidentielle: Le programme de Benoît Hamon*, „Le Monde”, [online] <https://www.lemonde.fr/personnalite/benoit-hamon/programme/>.
- Projet du réforme statutaire du Parti Socialiste*, Septembre 2021, Congrès de Villeurbanne, [online] https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/laruchesocialiste/pages/3605/attachments/original/1630569136/REFORME_Statuts_V8.pdf.
- Résultats de l'élection présidentielle 2017* [online] [https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Presidentielles/elecresult__presidentielle-2017/\(path\)/presidentielle-2017/FE.html](https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Presidentielles/elecresult__presidentielle-2017/(path)/presidentielle-2017/FE.html).
- Résultats des élections législatives 2017*, [online] [https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Legislatives/elecresult__legislatives-2017/\(path\)/legislatives-2017/FE.html](https://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Legislatives/elecresult__legislatives-2017/(path)/legislatives-2017/FE.html).
- Statuts – Les Républicains*, Février 2021, [online] <https://republicains.fr/wp-content/uploads/2021/02/2021-02-10-IR-statuts.pdf>.
- Statuts – Les Républicains*, Septembre 2021, [online] <https://republicains.fr/wp-content/uploads/2021/09/2021-09-27-IR-statuts.pdf>.
- Statuts du Parti Socialiste*, Septembre 2021, Congrès de Villeurbanne, [online] https://www.parti-socialiste.fr/textes_de_references.
- Statuts et règlement intérieur du PS, Mis à jour après le Congrès de Poitiers* [online] <https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/socialistesfranciliens/pages/191/attachments/original/1626182615/Statuts-et-re%C3%80glement-2015-PS.pdf>.

Opracowania naukowe

- Audemard J., Gouard D., *Les primaires citoyennes d'octobre 2011: Entre logique censitaire et influences partisans locales*, „Revue Française de Science Politique” 2014, vol. 64, <https://doi.org/10.3917/rfsp.645.0955>.
- Bachelot C., Haegel F., *The Presidentialization of Dominant Parties in France*, [w:] *The Presidentialization of Political Parties. Organizations, Institutions and Leaders*, red. G. Passarelli, Basingstoke–New York 2015, https://doi.org/10.1057/9781137482464_5.
- Benetti J., *Les primaires et notre monarchie républicaine*, „Pouvoirs” 2015, nr 154, <https://doi.org/10.3917/pouv.154.0005>.
- Chevallier J.-J., Carcassonne G., Duhamel O., *Histoire de la Ve République 1958-2007*, Paris 2007.
- Choffat T., *Le „macronisme” et la fin des partis traditionnels?*, „Civitas Europa” 2017, nr 39, <https://doi.org/10.3917/civit.039.0161>.
- Desaulnay O., *L'influence des primaires ouvertes sur l'élection présidentielle de 2017*, „Revue Française de Droit Constitutionnel” 2019, nr 119, <https://doi.org/10.3917/rfdc.119.0521>.
- Dolez B., Laurent A., *Une primaire à la française. La désignation de Ségolène Royal par le parti socialiste*, „Revue Française de Science Politique” 2007, vol. 57, nr 2, <https://doi.org/10.3917/rfsp.572.0133>.

- Durovic A., *The French Elections of 2017: Shaking the Disease?*, „West European Politics” 2019, vol. 42, nr 7, <https://doi.org/10.1080/01402382.2019.1591043>.
- Esplugas P., *Élection présidentielle de 2007 et démocratie*, „Pouvoirs” 2007, nr 122, <https://doi.org/10.3917/pouv.122.0139>.
- Frangi M., *Le Président de la République. Arbitrer, diriger, négocier*, Paris 2012.
- Grunberg G., *Les primaires présidentielles ouvertes: mort ou renaissance des partis?*, „Pouvoirs” 2015, nr 154, <https://doi.org/10.3917/pouv.154.0055>.
- Grunberg G., Haegel F., *La France vers le bipartisme? La présidentialisation du PS et de l'UMP*, Paris 2007, <https://doi.org/10.3917/scpo.grunb.2007.01>.
- Haegel F., *La primaire à l'ump: genèse et enjeux*, „Pouvoirs” 2015, nr 154, <https://doi.org/10.3917/pouv.154.0089>.
- Haegel F., *L'UMP: un dixième anniversaire sous tensions (2002-2012)*, [w:] *Les partis politiques en France*, red. P. Delwit, Bruxelles 2014.
- Hall A., *Historia francuskiej prawicy 1981-2007*, Kraków–Rzeszów–Zamość 2009.
- Knapp A., *Parties and the Party System in France. A Disconnected Democracy?*, Basingstoke–New York 2004, <https://doi.org/10.1057/9780230503625>.
- Lees D., *A Controversial Campaign: François Fillon and the Decline of the Centre-Right in the 2017 Presidential Elections*, „Modern & Contemporary France” 2017, vol. 25, nr 4, <https://doi.org/10.1080/09639489.2017.1375648>.
- Levade A., *Le droit des primaires: règles, contrôle, finances, sanctions*, „Pouvoirs” 2015, nr 154, <https://doi.org/10.3917/pouv.154.0099>.
- Mélin-Soucramanien F., *Devenir candidat: quels filtres?*, „Pouvoirs” 2011, nr 138, <https://doi.org/10.3917/pouv.138.0019>.
- Michelot V., *Les primaires aux États-Unis: modèle ou anti-modèle pour la France?*, „Revue du Droit Public et de la Science Politique en France et à l'Étranger” 2017, nr 3.
- Ponthoreau M.-C., *L'impossible comparaison des primaires ouvertes. Observations sur le cas français à l'aune des exemples étrangers*, „Revue du Droit Public et de la Science Politique en France et à l'Étranger” 2017, nr 3.
- Rambaud R., *Droit des élections et des référendums politiques*, Issy-les-Moulineaux 2019.
- Rizzo J.L., *Les élections présidentielles en France depuis 1848*, Paris 2017.
- Rousseau D., *Les primaires: un sens et un projet démocratiques*, „Pouvoirs” 2015, nr 154, <https://doi.org/10.3917/pouv.154.0125>.
- Skrzydło W., *Największa nowelizacja konstytucji V Republiki (z dnia 23 lipca 2008 roku)*, [w:] *Prawo, parlament i egzekutywa we współczesnych systemach rządów. Księga poświęcona pamięci Profesora Jerzego Stembrowicza*, red. S. Bożyk, Białystok 2009.
- Thevenon G., *La Cinquième République. Vie politique française*, Lyon 2016.
- Thevenon G., Jal J.-Ph., *Les partis politiques. Vie politique française*, Lyon 2014.
- Thiers É., *Petit dictionnaire des primaires*, „Pouvoirs” 2015, nr 154, <https://doi.org/10.3917/pouv.154.0143>.
- Tiberj V., Gougou F., Laplanche-Servigne S., Peugny C., *Les mots des présidentielles*, Paris 2007, <https://doi.org/10.3917/scpo.gougo.2007.01>.
- Vitiello Th., Cautrès B., Martigny V., Strudel S., Krouwel A., *Seeing Right through the Campaign. Candidate Dynamics in the 2016 French Primary Elections of the Right and Center*

Using the la Boussole Présidentielle® VAA, „Revue Française de Science Politique” 2017, vol. 67, nr 6.

Materialy prasowe

Albertini S., *Présidentielle: réunis en congrès, les adhérents LR chassent la primaire*, „Libération” 2021, 25 IX, [online] https://www.liberation.fr/politique/elections/presidentielle-reunis-en-congres-les-adherents-chassent-la-primaire-20210925_UFLUQCMBGZBN5L4S33PQBAESUA/.

Alimi J., Duffé J., *Primaire populaire: pour Anne Hidalgo, c'est la douche froide*, „Le Parisien” 2022, 30 I, [online] <https://www.leparisien.fr/elections/presidentielle/presidentielle-pour-anne-hidalgo-5e-de-la-primaire-populaire-cest-la-douche-froide-30-01-2022-2RESPXR3H5EODFIMMG5KNOZZMM.php>.

de Boni M., „*Primaire des gauches*”: Jean-Luc Mélenchon refuse, Cécile Duflot accepte, „Le Figaro” 2016, 12 I, [online] <https://www.lefigaro.fr/politique/le-scan/citations/2016/01/12/25002-20160112ARTFIG00120-primaire-des-gauches-jean-luc-melenchon-refuse-cecile-duflot-accepte.php>.

Bonnefous B., Pietralunga C., *Valls choisit Macron, quitte à faire implorer le Parti socialiste*, „Le Monde” 2017, 29 II, [online] https://www.lemonde.fr/election-presidentielle-2017/article/2017/03/29/manuel-valls-annonce-qu-il-votera-pour-emmanuel-macron_5102394_4854003.html.

Cohen D., *Congrès LR: faute du nombre de parrainages nécessaire, Denis Payre ne sera pas candidat*, „Le Figaro” 2021, 2 XI, [online] <https://www.lefigaro.fr/elections/presidentielles/congres-lr-faute-du-nombre-de-parrainages-necessaire-denis-payre-ne-sera-pas-candidat-20211102>.

Congès LR: près de 150 000 adhérents appelés à voter, „Le Point” 2021, 17 XI, [online] https://www.lepoint.fr/politique/conges-lr-pres-de-150-000-adherents-appelles-a-voter-17-11-2021-2452608_20.php.

Emmanuel Macron rejette fermement les appels à rejoindre la primaire organisée par le PS, „Le Monde” 2016, 8 XII, [online] https://www.lemonde.fr/election-presidentielle-2017/article/2016/12/08/emmanuel-macron-rejette-fermement-les-appels-a-rejoindre-la-primaire-organisee-par-le-ps_5045570_4854003.html.

Le Front national change officiellement de nom, „Le Point” 2018, 1 VI, [online] https://www.lepoint.fr/politique/le-front-national-change-officiellement-de-nom-01-06-2018-2223460_20.php.

Garat J.-B., Waintraub J., *Primaire présidentielle: l'UMP fait sa révolution*, „Le Figaro” 2015, 7 IV, [online] <https://www.lefigaro.fr/politique/2015/04/07/01002-20150407ARTFIG00407-la-charte-de-la-primaire-met-tout-le-monde-daccord-a-l-ump.php>.

Geoffroy R., Laemle B., *Primaire populaire: six questions pour tout comprendre au vote, des données collectées jusqu'aux résultats*, „Le Monde” 2022, 27 I, [online] https://www.lemonde.fr/election-presidentielle-2022/article/2022/01/27/primaire-populaire-donnees-collectees-controle-des-resultats-issue-du-vote-le-scrutin-en-six-questions_6111216_6059010.html.

- Goar M., Lemarié A., *Le projet de charte de la primaire UMP*, [online] https://www.lemonde.fr/politique/article/2015/04/02/le-projet-de-charte-de-la-primaire-ump_4607793_823448.html.
- L'humiliante Se place d'Anne Hidalgo à la primaire populaire préfigure-t-elle une bérézina ?*, „La Dépêche du Midi” 2022, 1 II, [online] <https://www.ladepeche.fr/2022/01/31/lhumiliante-5e-place-danne-hidalgo-a-la-primaire-populaire-prefigure-t-elle-une-berezina-10080229.php>.
- Laurent C., *Présidentielle 2022: Anne Hidalgo investie par le PS, une obligation de loyauté*, „La Croix” 2021, 14 X, [online] <https://www.la-croix.com/France/Presidentielle-2022-Anne-Hidalgo-PS-obligation-loyaute-2021-10-14-1201180492>.
- Lionel Jospin porte ses premières attaques contre le candidat Chirac*, „Le Monde” 2002, 25 II, [online] https://www.lemonde.fr/archives/article/2002/02/25/lionel-jospin-porte-ses-premieres-attaques-contre-le-candidat-chirac_264266_1819218.html.
- Nicolas Sarkozy annonce sa candidature à l'élection présidentielle de 2017*, „Le Monde” 2016, 22 VIII, [online] https://www.lemonde.fr/election-presidentielle-2017/article/2016/08/22/nicolas-sarkozy-annonce-sa-candidature-a-l-election-presidentielle-de-2017_4986361_4854003.html.
- Le Parti socialiste lance sa „Belle Alliance populaire” mercredi*, „La Croix” 2016, 12 IV, [online] <https://www.la-croix.com/France/Politique/Le-Parti-socialiste-lance-Belle-Alliance-populaire-mercredi-2016-04-12-1300752962>.
- Présidence de l'UMP: Sarkozy devra démissionner s'il est candidat à la primaire*, „Le Parisien” 2015, 14 IV, [online] <https://www.leparisien.fr/politique/presidence-de-l-ump-sarkozy-devra-demissionner-s-il-est-candidat-a-la-primaire-14-04-2015-4692693.php>.
- Présidentielle 2022: Valérie Pécresse remporte la primaire LR face à Eric Ciotti*, „La Dépêche du Midi” 2021, 4 XII, [online] <https://www.ladepeche.fr/2021/12/04/valerie-pecresse-remporte-la-primaire-a-droite-et-sera-donc-la-candidate-de-lr-a-lelection-presidentielle-9971204.php>.
- Présidentielle: le PS approuve à l'unanimité l'organisation d'une primaire*, „Le Monde” 2016, 18 VI, [online] https://www.lemonde.fr/election-presidentielle-2017/article/2016/06/18/presidentielle-2017-le-conseil-national-du-ps-vote-a-l-unaninite-pour-l-organisation-d-une-primaire_4953429_4854003.html.
- Primaire de la droite: les sept candidats*, „Le Point” 2016, 12 XI, [online] https://www.lepoint.fr/politique/primaire-de-la-droite-les-sept-candidats-12-11-2016-2082594_20.php.
- Primaire écologiste: Eva Joly l'emporte par 58% des voix*, „Le Monde” 2011, 12 VII, [online] https://www.lemonde.fr/politique/article/2011/07/12/primaire-ecologiste-eva-joly-l-emporte-par-58-des-voix_1548022_823448.html.
- Primaire: trois jours après le premier tour, voici les résultats définitifs*, „Le Journal du Dimanche” 2017, 25 I, [online] <https://www.lejdd.fr/Politique/Finalement-il-y-a-eu-1-66-million-d-electeurs-a-la-primaire-de-la-gauche-842741>.
- Revault d'Allonnes D., *PS: les urnes n'ont pas été boudées*, „Libération” 2009, 3 X, [online] https://www.liberation.fr/france/2009/10/03/ps-les-urnes-n-ont-pas-ete-boudees_585545/.
- Rousset A., *Présidentielle 2022: le PS verrouille la candidature d'Anne Hidalgo*, „Les Echos”

- 2022, 28 VIII, [online] <https://www.lesechos.fr/elections/presidentielle/presidentielle-2022-le-ps-verrouille-la-candidature-danne-hidalgo-1341550>.
- Schneider F., *Sept candidats à la primaire du PS*, „La Croix” 2022, 18 XII, [online] <https://www.la-croix.com/France/Politique/Les-candidats-primaire-gauche-2016-08-17-1200782858>.
- Ségolène Royal officiellement investie par le PS*, „La Croix” 2006, 26 XI, [online] https://www.la-croix.com/Semaine-en-images/Segolene-Royal-officiellement-investie-par-le-PS-_NG_-2006-11-26-517886.
- L'UMP présentera un seul candidat à la présidentielle de 2007*, „Le Monde” 2005, 7 XII, [online] https://www.lemonde.fr/societe/article/2005/12/06/l-ump-presentera-un-seul-candidat-a-la-presidentielle-de-2007_718330_3224.html.

Łukasz JAKUBIAK – politolog i prawnik, dr hab. nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, profesor uczelni w Katedrze Współczesnych Systemów Politycznych i Partyjnych Uniwersytetu Jagiellońskiego; autor publikacji z zakresu współczesnych systemów politycznych oraz prawa konstytucyjnego, w szczególności na temat instytucji ustrojowych Francji oraz państw frankofońskich.